STJEPKO VRTAR

VELIKO PROLJEĆE

NOVELA

MATICA HRVATSKA

5287

S T J E P K O   V R T A R

VELIKO PROLJEĆE

N O V E L A

ZAGREB MCMXXXIII

REDOVNO IZDANJE MATICE HRVATSKE ZA G. 1933.

Naklada Pramatice nakl. k. d.
Petar Kvaternik i drugovi - Zagreb

Tisak
Zaklade Tiskare
Narodnih Novina - Zagreb

I.

Gigantskim krokom napreduje čovjek.

Sitni elektromagnet i membrana, prislonjeni na uho, dovode glas iz daljine. Televizor ruši ograde prostora i gleda preko oceana. U mrkim pločama ebonita pohranjen je čovječji glas, a u vrpci celuloida njegove kretnje i život. Pokreni iza stotinu godina ploču i celuloidnu vrpcu, moći će te praunučad slušati i gledati — živoga, kakav si bio.

Prošlost? Smiješan pojam bez značenja. Bez tajne. Jer svaki čas možeš zorno vidjeti i čuti sve, što je bilo.

Gigantskim krokom napreduje čovjek.

Kamo?

Izvršenju obećanja Zmije, koja mu je obećala, da će znanjem postati jednak Bogu.

Bog biti, znači čuti i vidjeti sve, što se hoće.

A čuti i vidjeti znači — znati . . .

Na čemu čovjek gradi tu svoju duševnu babilonsku kulu? Na umu. A šta je um? Tko ga jer pokrenuo i još neprestano pokreće? Život.

A šta je život?

Htijući Boga doseći, stoji čovjek na vrhu ljestava i neprestano ih dalje izgrađuje. Sve više, sve dalje. No ogleda li se dolje na osnov, ne vidi ga. Ljestve vise u zraku i najednoč nestaju vidu. Na nečem stoje, ali na čemu? Za početak se ne zna.

On je misterij.

Veliki, vječni misterij.

Početak života? Zar čovjek zna silu, koja rađa život? Što sili organe živih stvorova, sjeme i grčicu u krilu zemlje ili pup na grani, da nabubre, prepuknu i proklijaju?

*

Velimo: sperma, sunce, vlaga — ali sve je to samo ono, šta vidimo. I nije početak. Početak leži u tvari već prije nego se zbiva ono, što vidimo. To je onaj uvjet, koji čini, da se nešto uopće može pokrenuti u život, a to je već život sam.

A taj život mi ne znamo. To je tajna.

Rudyard Kipling, taj najveći pjesnik Života kušao je okrznuti se o tu tajnu. No dok mu polazi za rukom, da majstorski opiše svaki pokret buđenja netaknute džungle, sustaje pred Tajnom, odskočivši od nje virtuoznim skokom svoje crne pantere Bagire daleko, daleko.

Ta tko bi uspio podići velo sa nedokučivog Početka?

Mi, koji djetinjskom prostodušnošću promatramo gibanje prirode, ne ulazimo svojim mišljenjem dublje od onoga, što možemo vidjeti. Priroda se budi. To je činjenica. Mi ju priznajemo, jer ju vidimo, a jer ju vidimo, dali smo joj i ime: Proljeće.

»Novi razgovor«, kako to naziva Kipling.

A pravo joj je ime: misterij.

Veliki, vječni misterij . . .

*

— Da, proljeće — završi Ivan Dražić u misli, stojeći na uzvisini iza svoje kuće i gledajući u dol pod sobom. Veliki se je zastor magle konačno podigao, otkrivajući tamnosmeđa blatna polja, kroz koja su gácali jaki volovi prignutih šija, ostavljajući za sobom oštru plužnu brazdu, dvostrukog brabantskog pluga.

— O-hooo — zaviče Ivan, kad mu se je orač na dohvat glasa približio.

— O-hooo — odvrati orač ni ne podigavši glavu, jer se je nalazio baš u polovini brazde, a pažnja na plužni nož ne dopušta skretanja očiju.

Lagano se njišući u kukovima, spusti se Ivan u dol. Velike su mu čizme ostavljale duboki trag, koji se za čas

ispunjao neprozirnom žutom vodom. Lagani je sjeveroistok nabirao bijelu košulju iz domaćeg platna, preko koje je bila prebačena surka iz domaće čohe.

Držeći snažne ruke u malim džepovima uskih hlača i preskačući rahle brazde, prišao je oraču, koji je stigavši na kraj brazde upravo zaokretao plug.

— Kakav je, Andrija, posao s novim plugom?

Kao da i nije čuo pitanje, okretao je Andrija plug i ravnao ormu na volovima. Zatim je svakoga kao od milja pljusnuo po bedrima, a onda izvadivši lulu i duhankesu, stao puniti lulu.

— Hej, a kako bi bilo, Ivane — zakašlja se pripaljujući. — Vidiš i sam. S tim plugom, pitaš? Igrarija, dabome. Sa pola vremena dvostruka vrijednost, a ruke još ni ne ćute. A prije, s onim starim plugom! Ih! — ne bilo ga! Pa eto, kad baš hoćeš znati kažem ti, da sam dvadeset godina orao s mukom, a sada s nasladom. Eto!

Ivan je sa zadovoljstvom promatrao sve veće Andrijino oduševljenje. S početka je Andrija promišljeno na lulicu papkao, no što se je jače zagrijavao, sve je jače dimio. Kad je konačno poviknuo svoj zaključni: »eto«, i pritom snažno pljucnuo, činilo se, da je pljucnuo neki oblak.

Ivan se glasno nasmija.

— Baš mi je drago, da sam s tim plugom pogodio — reče zadovoljno. — No teško sam se na to odlučio, jer je dosta skup.

— Šta — skup — poviče Andrija. — Što je vrijedno, nije skupo. A zar ti se ne će isplatiti, kad ga, kao što veliš, budeš posudio Blažićevima, pa Kružićevima, pa Žuniću, pa . . .

— Polako, polako, Andrijo — prekide ga Ivan. A što ti misliš, da sam ja židov Moser, pa ću ga iznajmljivati da zaradim?

— Pa nego šta — začudi se Andrija. — Valjda ga nećeš sad, u početku posla, spremiti do drugog proljeća!

— To ne — odvrati Ivan.. — Selo će ga imati, ali ne za plaću, već za ljubav. Ne ću ga iznajmljivati, nego posuđivati. U tome je razlika.

Andrija je šuteći izvadio iz usta lulicu i zagledao se u Ivana. Tek nakon nekog vremena uspio je šapnuti: — A zašto . . . zašto Ivane?

Turivši ruke u džepove, mrvio je Ivan čizmom grudu ljepive zemlje, gledajući zamišljeno u tlo.

— Da ti razjasnim — promrmlja kao pitajući se. — Eto zašto — reče pogledavši Andriju. — Da ja nisam bio u gospodarskoj školi i tamo ga okušao, bih li ja danas taj plug kupio? Ne bih, jer ne bi za njega ni znao.

— Tko u selu osim tebe i mene zna njegovu vrijednost? Vidjeti, ne znači uvijek i uvjeriti se. A kako će se uvjeriti, ako ga ne iskušaju. Ta i po sebi znaš, da mu nisi vjerovao, dok ga nisi iskušao.

— Hoće li seljak sada, kad ima najmanje novca, plaćati, da iskuša neki nov plug, ako ima svoj stari? Nije poludio!

— Ako dakle hoću postići svrhu i sklonuti selo, da sebi rad olakša i usavrši novim plugom, moram ga besplatno posuditi, a ne iznajmiti.

— Razumiješ li me sada?

Andrija je šuteći slušao. I dimiti je zaboravio od pažnje, a nabreknuti lični mišići odavali su, kolikom je snagom stiskao vrh kamiša.

— Ma da, da — procijedi konačno kroz zube — ali za tebe je to ipak šteta. Ipak je skup.

— Sad sam opet ja onaj — reče Ivan nasmijavši se — koji će reći: kakova šteta — kako skup?

— A tko je pitao za štetu naroda kroz ono vrijeme, dok sam ja taj plug upoznavao. Tko pita, šta to moje znanje narod košta?

Zašutio je, zagledavši se u daljinu. — Da li me je razumio? — pomisli u sebi. — No što zato, ako nije. Zar to mijenja stvar?

No Andrija je kao oklijevajući primio njegove ruke i stišćući ih u svojima, šaptao toplo, upravo nježno: — Ivane — — dragi naš Ivane!

Ivanovim licem preleti smiješak, i on se trgnu iz razmišljanja. — Da, da, Andrijo, drago mi je, da si me razumio, — reče uzvraćajući srdačno stisak ruku.

Onda se najednoč otrgnu i pođe žurnim korakom . . .

Dugo je još Andrija za njim gledao, a onda priđe volovima i stade ih maziti ,tepajući im imena, kao da osjeća potrebu nekoga milovati. Volovi su voljko trzali nemirnim bokovima i zadovoljno oblizujući hrapavim jezicima mokre njuške, gledali su ga kao nasmijano svojim blagim nedužnim očima.

Tada ih pogna, a britki plužni nož uz zveket lanaca zaciči potmulo, režući rahlu smeđu zemlju . . .

Usporivši korak uzbrdice, približavao se Ivan svome domu. Bila je to prijazna kućica, razlikujući se od ostalih po neke vrsti niskom tornjiću, koji se je na stražnjem dijelu izdizao. To je Ivan sebi prigradio svoju sobu, da ima nesmetani pogled u dol. Oko kuće se rascvao jaglac, osuvši zemlju svojim žutim živahnim kitama. Svijetla, kao pero, gipka vrba okitila se već srebrnim pahuljastim macama. Ivan zna, da se i taj jaglac i mace nalaze tamo gore, u njegovoj sobi, umočene u široku čašu, u koju ih majka svako jutro stavlja. Svud oko njega je sunce i zrak, protkan iskonskim mirisom šume, zemlje i cvijeća, a on se u tomu kreće kao duh bez tijela jer osjeća, kako ga sve to prožima.

— Što je to, majko — upita ušavši u kuću — što se u polju za najveće tišine čuje? Čini mi se kao neko pucketanje, šum ili pridušeno podcikivanje, a ne znam, da li dolazi iz zraka ili iz zemlje.

— To se zemlja budi, sinko — odvrati majka ozbiljno.

— Kao svaki stvor, što se budi, i ona proteže uda duboko odišući, a uho, koje znade prirodu čuti, čuje i to.

— Čuješ li i ti to majko — upita Ivan ozbiljno.

— Čujem, ali ne slušam. A tko bi slušao život! Gle ovu zdjelu sjemena. Svako se zrnce u sebi miče i živi. Ako ga preko noći ostavim na toplom, do sutra će prepući i pružiti klicu. Pa zar misliš, da se i taj život, koji u njemu drijema, ne bi mogao čuti?

Ivan je šuteći gledao ognjište, na kome je praskala vatra. Pišteći izlazila je voda iz nagorenog drveta, a taj glas je zvučao kao jadikovka. Pod ognjištem, u krpama obloženoj košari sjedjela je kvočka na nekih dvadesetak jaja. Život, koji se budi!

Kao uvijek, tako je Ivan i ovaj put naslućivao u majčinim riječima nešto veliko. Kada bi i htio, ne bi se takovih razgovora s majkom mogao lišiti. Iz njih je izbijalo toliko uvjerenje i snaga, da bi ga sve to uvijek iznova osvježilo. Kad bi ju slušao, osjetio bi se opet malenim, da bi stao u njezino krilo. Sve oko njega postalo bi iznova neviđenim, čudesnim i velikim, i njegovim bi srcem ponovno prostrujao onaj nepovratni drhtaj dječje duše, kojim sve novo osluškuje i svemu se divi. Kroz to bi mu se uvijek iznova vraćala obnovljena snaga i polet, te bi se sa zrelim razumom, a dječačkim poletom uvijek iznova bacao na posao.

— Ti si moje veliko dijete — tetošila bi ga majka, ponoseći se njegovim zanosom.

A on je bio opet tako mlad i svjež i radostan zbog obnovljene mladosti...

— Jesi li, majko, uredila moju sobu? Znaš da danas dolazi Olga. — Ura je pokazivala na pol osam sati u jutro, no to je za njih bilo već visoko doba.

— Sve sam uredila, dok si ti bio u polju. Sad je u njoj sve čisto kao pred Uskrs — nasmije se majka, a onda nadoda tiše: — Samo Bog zna, hoće li joj biti dosta dobro.

— A zašto ne bi bilo — začudi se Ivan.

— Eh, zašto. Bila sam i ja kod brata Blaža, njezina oca. Onda je još živio. Vidjela sam onu svilu, srebro i staklo. One sagove i sve, sve one druge lijepe stvari, koje

nju uvijek okružuju. Pa mislim, hoće li njoj kod nas biti dosta lijepo.

— Siguran sam, da hoće — upade joj Ivan živo u riječ.

— Poznam ja Olgu bolje od ikoga. Ta nisam badava tolike godine ondje proživio. Mila je, dobra, razumna. Eto, sad je već i liječnica. Da je ona kakav razmaženi mekušac, zar bi se uopće odlučila ovamo doći?

— Ma vidi ti advokata — nasmije se majka motreći ga ispod oka. — Ta ne velim ja, da je Olga zla. Ali vidiš, sinko, onih tjedan dana kod brata Blaža bilo je i meni dosta, da drugim očima vidim naš dom. Ne, da sam ga manje voljela, ali sam vidjela razliku. Dok ne vidiš drugo, ne znaš vrijednost svojega. Tako je bilo sa mnom, a kamo li ne će s Olgom!

— A zašto ja to ne osjećam? — upita Ivan.

— Zašto? — zamišljeno će majka i nastavi srdačno: — Ja sam tako sretna, što si ovdje, da ne pitam, ni kako ni zašto. No ako malo razmislim, držim, da je tvoj poziv takav, da to ne osjećaš.

— Moj poziv? A što je moj poziv, majko?

— Zar ja to znam, sinko? No, jer mi je duša sretna i mirna, znam, da je tako dobro. No šta je to, što je dobro, ne mogu znati. Tvoj poziv! Zar ovo zrno zna, da mu je poziv donijeti plod? No donosi ga pošteno. Pa radi i ti pošteno, za čim ti srce teži, a Bog će već znati tvoj rad u svoje svrhe upotrijebiti.

Ivan je pomilovao majku šutke po srebrenoj razdijeljenoj kosi i izašao u ograđeno gospodarsko dvorište.

Tamo je sve vrvjelo životom. Još nije pravo ni ogradu otvorio, već su mu prsa pritisnule čupave šape Šarkove. Natežući se s njim, oprezno je prolazio kroz jato kokoši i pataka, koje su mu se u času oko nogu okupile. Ponositi gaćasti pijetao uzalud je sebi oštrim kljunom krčio put. Kad mu to nikako nije uspijevalo, očajnom odlučnošću uzletje ravno na Šarkovu glavu, lepršući bespomoćno na tom

nesigurnom podnožju. Zatečen tim neshvatljivim slučajem ispusti Šarko na čas Ivana, a on, koristeći se oduškom, rastjera živad u sve vjetrove i izgubi se u kolnici.

2.

Raskvašena i dubokim brazdama izrovana seoska cesta činila je, da je Ivan goneći Sivka i Zelenka, bez suvišne nježnosti plesao na svom sjedištu amo i tamo unatoč tome, što je u počast gošće na kola pričvrstio kožnato sjedalo »na pera«. Tek negdje oko crkve popravi se put, jer je zemlja bila više izgažena i utoptana.

Na uglu, baš nasuprot crkve pozdravi ga sa vrata svoga dućana David Moser, već posve udomaćeni židovčić ćelave glave i debela trbuha, na kome se njihao zlatni satni lanac jednako važno, kao i reklama za Schicht-sapun povrh njegove glave. Prošavši još jedan niz kuća našao se Ivan izvan sela i dohvatio boljeg, državnog druma, kojim se za jednu uru, računajući od riječnog mosta, dolazi na stanicu. Tada objesi uzde na zavor i stade smatati cigaretu.

Put je vodio uz riječni nasip, koji se spram široke rijeke pričinjao upravo smiješno slabim. Iz dana u dan potkapala je rijeka njegove temelje, odnoseći kamenčić po kamenčić, atom po atom. Naopazice, lagano, ali neopozivo i ustrajno. — Šta bi bilo — pomisli Ivan sa zebnjom — da kod jače bujice napukne samo na par decimetara? Čitava bi dolina bila poplavljena, desetci domova ugroženi. Pa ipak se za taj nasip ne brine nitko. Ni selo ni država!

Zar nije i on zvan da bdije nad tim? Ne spada li i to u njegov — poziv. Dakle on ipak ima poziv! A što je to? Ne može ga imenovati, jer ne zna. Tek osjeća neku nesavladivu volju i želju, da pomaže i podiže. I uvijek s nekim osjećajem, da čini premalo. Da je vječni dužnik.

Čiji dužnik? Šta je ono razgovarao s Andrijom?

Da, bio je u školama. Dvanaest godina. Čemu to ima zahvaliti — ne zna. Možda je na ispitu lijepo izmolio vjerovanje, ili je bez zabune znao, da je glavni grad Španije Madrid. Svejedno, šta je bilo, no i župnik i učitelj su kazali ocu, neka ga škola. Pokojni je otac želio, da postane sudac, majka je čeznula, da ga vidi kao popa. On se odlučio za gospodarske nauke i opet je — sve dobro.

Kako je prošlo tih dvanaest godina? Sve je puno šarenila, novosti, oduševljenja i razočaranja. Razdoblje je to iz života dječaka sličnog cvijetu, koji je iz prirode presađen u salon, i onda prepušten sam sebi. Kao eksperimenat, koji je netko naumice započeo, no onda na nj' zaboravio.

Skrbnik, u čiju je kuću ušao, pravi majčin brat dr. Blaž Kružić, bio je tipni selfmademan. Kako se je od seoskog dječaka probio do bogatog odvjetnika, ne zna danas više nitko. Bio je to valjda redovni put svih, koji su sa forintom, ušivenom u prsluk, Božjim blagoslovom i bistrom glavom došli u grad. Tu bi se kotrljali od fratarskih lonaca do kanoničkih kurija, predmolili krunice, ministrirali i viksali popovske čizme.

Kad bi se dogurali do orfanotrofija, sanjarili bi o mladoj misi i debeloj župi samo zato, da na prvi osjećaj nekog životnog osiguranja skinu mantiju i zaborave na krunicu, izletjevši u život kao mlada ždrebad u proljeće. Iza nekoliko godina instruiranja, demonstriranja i zaručivanja, što je sve donosilo bud objed, bud večeru, bud preporuku, položili bi doktorat i primivši »stalum« smirili se kao trijezni i uvaženi stupovi kroz tolike godine prezirane vlasti, poštujući kruh, koji im je utisnut u šake.

Vjerojatno je, da je to bio put i dra. Kružića, samo je on još i dalje pošao. On se nije ograničio na to, da drži »Službene novine«, budê član »Kasina«, te da se 18. kolovoza javno pomoli za zdravlje Franca Josefa. On postade glasan i ambiciozan, dade se s pomoću žandara izabrati u sabor i za nagradu ubere javno bilježništvo, tustije od ikoje župe.

Tako je to bar bilo još devedesetih godina prošloga stoljeća.

Što bi Blaža Kružića smetalo, da se je povukao, kad se hiljadu devet sto i četrnaeste pojavio rat? Bio je bogat i nezavisan, jer nije imao sina, za koga bi morao strahovati. No sticanje je blagoslov samo do granice, a ako se granica prijeđe, postaje prokletstvo. Postaje profesija. Zvanje se prestaje izvršivati zbog časti, ugleda ili zbog samog sebe, i vrši se samo zbog sticanja.

Tako i zato se i Blaž u početku rata počeo samo prividno povlačiti, no kancelarija mu je radila punom parom. Počeo je pohađati toplice, iz kojih je sve do godine 1917. cvilio kao umirući vuk, pa kad je te godine uopće zamuknuo, mnogi ga počeše već ubrajati u red mrtvih.

No lukavi Blaž kao da je samo na to čekao. Tamo, u svojim »Toplicama« iskrsnu čedno iz svog pepela i osnuje »Odbor za spas rođene krvi«, darivajući vojnike na prolasku, pišući seljacima molbe za oprost od vojske i dijeleći u potaji preko načelnika, ali ipak da svaki znade, tko daje, različne trave, tekućine i masti, koje bi uribane, namazane ili ispite mogle izazvati sve moguće simptome od tuberkuloze do trahoma.

Kao zaslužan rodoljub bude pozvan u centralu, gdje ga godina 1918. zateče upravo u antipodnim redovima, nego što ga je vidjela četrnajsta. Kancelarija je cvala kao nikada i novac je tekao.

Tada se njegova otmjena kuća stade puniti šajkačama, kao nekada kalpacima. Zapljuštaše ordeni i časti, te Blaž — pomno očistivši austrijske križeve, spremi ih u pozadinu kase, a nova odlikovanja, poslagana u baršunastu kutiju, izloži pod staklenom vitrinom salona.

I baš onda, kad se poče šaputati, da će dr. Blaž Kružić postati ili ban ili ministar, dođe do katastrofe. Ona posljednja još zaostala kap čestite seljačke krvi konačno se pobunila i paralizirala rad tog toliko elastičnog srca, što je imalo za posljedicu svečani sprovod uz ogromno interesiranje vojnih i građanskih lica, »kojih se bratimstvo nije nigdje drugdje moglo dostojnije prikazati kao baš na sprovodu tako uvaženog narodnog čovjeka.«

Još iza toga zadušnice, i dra. Blaža Kružića nije u istinu više bilo . . .

U takovoj je eto kući prošla mladost Ivana Dražića. Bez pitanja, hoće li se snaći i kako će to na njegov osjetljivi duh djelovati, bio je prepušten sam sebi. Ako je trebao cipele ili knjige, kino ili kazalište, obraćao se na koncipijenta u pisarni, koji je novac davao šutke, uz potvrdu. Ako je htio izaći, mogao je; ako je htio kod kuće ostati, i to je mogao. Novac je mogao potrošiti i na duhan i na djevojke, bilo je svejedno, ako samo nije prekoračilo određeni iznos. Za velikog rata sjedio je u prenatrpanim školskim sobama bez prozora i vrata. Promatrao je duge kolone vojnika, koje su s početka ukrcavali o podne uz glazbu, a kasnije o ponoći. Vidio je orgijanje razularenih strasti i slušao kletve i prostotu, a nikoga nije bilo, da mu kaže, kako je to sve gadno. Za njega je šutke bila izdana deviza: neka gleda, što vidi, i neka sluša, šta čuje. Sve je bilo svejedno.

No neki zdravi nagon pomogao mu, da je vidio samo ono, što treba, i čuo, šta smije. Slučajno, bez ičije namjere. Napušteni i zaboravljeni eksperimenat razvijao se dalje po nekoj višoj unutarnjoj sili onako, kao da ga vodi iskusna ruka.

No ne samo ta sila! Bilo je još nešto, što ga je sililo, da ispravno gleda, i da uvijek iznova nađe put do samoga sebe.

Bila je to Blaževa jedinica — Olga.

Već rano napuštena od majke, koja je smatrala uputnim, da muža i dijete zamijeni s nekim madžarskim barunom samo zato, što »Blaž kod jela tako neestetski mljašće jezikom, da joj to živci ne podnose«, — a privezana na oca Blaževa kova, koji nije za nju nikada imao vremena, nije se Olga nalazila u mnogo boljem položaju od Ivana.

S početka se Ivan s djetetom često igrao, željan još i sam igre. Kasnije joj je pomagao kod zadaća uživajući u svom znanju i njezinu brzom shvaćanju. Četiri godine od njega mlađa, mogla je — po čudnom zakonu prirode, da žena sazori prije muškarca — slijediti za dugih, samotnih popodneva njegova razlaganja, shvaćajući brzo i ispravno. Tek jedno nije nikako mogla shvatiti, a to je bila njegova želja, da se nakon svršenih nauka vrati kući i ne primi nikakvu službu.

No kako bi joj Ivan mogao to razjasniti, kad i njemu samomu nije bilo ništa drugo jasno nego to, da je to njegova neodoljiva želja. Razlozi? Da, bili su negdje u podsvijesti, no tamo je vladao neizrecivi kaos, iz kojega je tek zrelost imala stvoriti misao i odluku u logičnom obliku. Zato je morao ostati neshvaćen.

Hoće li joj danas moći šta više reći? Oh, da — ali sad dolazi drugo pitanje:

— Hoće li ga ona danas razumjeti?...

On bi to tako silno želio, jer... jer... Ali šta! Smiješno je zanositi se nečim, što je tako nesigurno. Ta on je danas svojom vlastitom voljom opet seljak, a ona je bogata građanka! Doktor medicine!

Gluposti! Pa konačno, zar njegov san nije već jednoč doživio katastrofu? Onda, na dan njezine mature, kad su jedno drugom još bili daleko, daleko bliži, nego danas. Kad je on, sretan s njezina uspjeha, koji je bio i njegov, jedva svladavao ruke da od dragosti ne ogrli to ljubljeno biće, onda mu je ona ne shvaćajući ništa od toga — pružila hiljadarku, da mu se nekako oduži »za trud«. Zar nije čula, kako se je u taj čas nešto u njemu slomilo, srušilo. Ta zar je mogao čekati drugu nagradu nego bi ju imao da je kroz to vrijeme čistio kanoničke čizme? Stan, hrana i novac. Šta više čeka? Zar to nisu jedan tren pitale i njezine začuđene oči?

Da, u taj tren, jer da su te oči uvijek tako pitale, zar bi se on usudio svome srcu dopustiti, da se uvija u mrežu

od sunčanih niti i nade? Mnogo je bilo časova, u kojima su između njih sve umišljene ograde padale i iščezavale, a njih dvoje stajalo je jedno drugom blizu u svoj golotinji nekog tihog sporazuma i shvaćanja. U tim bi časovima u Olginim očima zatinjala neka čudna svjetlost, nimalo stvarna, već više kao odraz nekog titravog plamečka, koji je negdje duboko u duši treperio.

Što je značila ta svjetlost? Čiji je bila odraz? Tadanji Ivan nije stavljao sebi ta pitanja, kao da se je bojao, da tim odgovorom ne pokida mrežu sunčanih niti i nade.

A danas?

Danas je među njima ograda, koju je on sam postavio. Njezine će oči umorno omjeriti visinu ograde i rezignirano poniknuti. Učinit će to, ako je ona svjetlost nekada nešto značila, a ako uopće nije ništa značila, ne će učiniti ni to.

Ali zašto onda dolazi?...

— Šuti ti ludo seljačko srce — otrese se Ivan konačno ne samog sebe i ošinuvši Sivka i Zelenka, stiže doskora na stanicu.

3.

Ma koliko ga on želio i opet od njega strahovao, taj čas je ipak došao i vlak sa tutnjem dojuri.

Ivan se je instinktivno postavio kraj jedinog vagona prvoga razreda, iz kojega je izišla Olga. Omotana krznenim kaputom, sa šeširom, koji joj je zakriljivao lice skoknula je malo nezgodno iz visokog vagona, da ju je Ivan morao za ruku prihvatiti.

Bespomoćno se ogledavala spram stanice i upitala:

— Zar ovdje nisu Dražićeva kola?

— Jesu... gospođice — jedva protisnu Ivan, dok mu je srce u vratu ležalo.

Istom sada ga je pogledala.

— Ti Ivane... ti?

— Ja glavom — pokuša se Ivan nasmjehnuti, no bez pravoga uspjeha.

Pružila mu je obje ruke, nagnuvši se spram njega nekom impulzivnom, nesvijesnom kretnjom. Trajalo je samo tren, no Ivan se je morao osloniti ramenom o vagon, jer joj je u očima zatinjala svjetlost. Ona davna, tako poznata svjetlost...

No kada ju je opet u oči pogledao, svjetlosti već nije bilo. Nemirnim i začuđenim pogledom ga je ogledavala, dok se konačno ne nasmije:

— Ali... kako, kako to... izgledaš?

Ivan se sjeti, da se Olga smije njegovu seljačkom odijelu, i bude mu neugodno. »Ograda« — projuri mu mozgom. No onda se i on nasmija:

— Krasno bi izgledao — reče kao ispričavajući se — da se ovdje drugačije oblačim. Zar nije ovo čišće, kad se svaki tjedan dva puta mijenja i pere.

Olga ne reče više ni riječi. Niti smijala se nije više, već je šutke uz njega pošla spram izlaza.

Ivana obli stid i srdžba.

— Zašto joj nisam odmah kazao — pomisli ljutito — da ovo odijelo nosim, jer ga volim i poštujem. Ne bi li me za to morala cijeniti? Ovako zna, da lažem, jer ako se seljački oblačim zbog rada, to sam se ipak sada mogao drugačije obući.

No Olga kao da nije na to više mislila. Sa smiješkom u crnim očima popela se u kola i smjestivši prtljagu iza sebe, radosno je udisala proljetni zrak. Osokoljen, pope se i Ivan u kola i potjeravši konje našali se:

— Ovdje, kako vidiš, prestaje kavalirština. Ja sam kočijaš, pa sjedam na desno.

— Tako su se vozile i markize — nasmije se Olga, a Ivan pomisli: — Zar nije imala druge poredbe? Mogla je jednostavno reći: — Tako je uvijek, kad se žena vozi. Ili nešto slično.

No proljetni zrak djeluje pomirljivo, osobito kad se zajedno vozi dvoje mladih ljudi. Nebo je bilo modro i protkano zlatnim sunčanim nitima. Nedaleka šuma mirisala je teškim mirisom smolastih pupova, a polje je ležalo čisto i netaknuto u svoj svojoj veličajnoj jednostavnosti. U daljini se je iskrila rijeka.

Svladana tom ljepotom i osjećajući kako joj proljetni vjetrić ugodno golica lice, nije Olga s početka mnogo govorila, prepustivši se užitku okoline. No onda malo pomalo poče pripovijedati.

Pričala je o sebi i svojim osnovama, o životu zadnjih godina; o teškim ispitima i sreći zbog diplome. U tom ju je govoru i Ivan podupirao, živo se za sve zanimajući. No kad je stala govoriti o ljudima, s kojima je živjela, pričini se Ivanu nekako dalekom i tuđom. Sve dalje i dalje je odmicala njegovu duhu, dok ju je na koncu izgubio. Izgubila se u moru tuđih ljudi, koje je on sve većma mrzio, kao da su mu nešto veliko ukrali.

Olga je svršila i zašutjela, ne znajući mu ništa drugo pripovijedati, a moguće i zato, što se je malo i umorila. Sad je morao Ivan progovoriti. No o čemu bi se usudio s njom razgovarati? Upravo se voze uz nasip. Zar ima smisla povjeriti joj svoju brigu? Hoće li ona razumjeti, kako i zašto je to važno? Ta za nju je nasip — nasip. Ona nije uza nj' srcem povezana, pa ne zna, da nasip znači isto, što i hljeb. Moguće i život. Otkud bi na to mislila ona, koja se je počela ovamo spremati digavši oči sa kakova Pitigrillijeva romana ili ustavši od čajanke u Esplanadi.

— Što si ovih dana radila? — upita povodeći se za svojim mislima.

— Ovih dana? O, bilo je mnogo posla. Prije podne dječja klinika, popodne knjižnica ili laboratorij. Zanimao me neki novi vitamin za ishranu djece. A na večer? No, na večer bi bila tako umorna, da bi popila svoj čaj i slušajući radio zaspala.

— Flagelant, flagelant — vikao je Ivan u duši sam sebi — šta se bičuješ poganim mislima, kao da osjećaš neki perverzni užitak pri tom. Kako je sve to u istini jednostavno i čisto!

I obijesno ošinu Sivka i Zelenka, da su kraj Moserovog dućana proletjeli kao vjetar.

— Hi-ooo — poviče Olga djetinjom radošću i cmoknu jezikom kao rođeni kočijaš, a Sivko i Zelenko naćuliše svoje fine uške zagrabivši još žustrije, kao da osjećaju, da bi njihovu gospodaru bolje odgovaralo ovako u dvoje sjedjeti za volanom »Zlatne strijele« i tući svjetski rekord.

Koliko ga je naime već srce gonilo, toliko ga je većma gonila beznadnost, da nekud pobjegne od tog ludog, drhtavog srca . . .

4.

Proljeće na selu nastupa kao koral. I brdo i dol drhću najprije od neke tihe prelesti, izdižu se i kao da pridušeno podcikuju. Onda se pojedini šaputavi cikuti stanu spajati i stapati u nježne izrazite zvukove, a ovi opet u akorde, dok konačno čitava priroda ne zabruji u jedinstvenom velebnom akordu života, snage i poleta. I sve to, počam od žubora oslobođenog potočića, preko omamljivih mirisa, što ih svježi vjetrić uzdiže i raspršuje, pa do onog svježeg zelenila, sve se to upija u čovjeka, prožima ga i nadahnjuje novom snagom. On osjeća, da je u tom općem proljeću i on dijelak prirode, u kojoj iščezava, ali samo zato, da se sa općim probuđenim životom uvijek iznova probudi i on kao mali, ali svemu drugomu ravnopravni zvuk u velikom akordu života.

I u grad dopire taj akord, ali se odbija i vraća. Odbija se od života, koji nije bio počinuo, već umorno i blijedo teče neprekidno iz godine u godinu. Taj život ne razumije poruku korala, koji bruji s polja i livada. Kakova ga novost može stići: Što se teško odijelo skida, to ga ne zanima,

jer to nije život. Što ono čudno strano djevojče nuđa jaglac? Cotyev parfem miriše ugodnije. Pa da, parfem je sinteza mirisa. »Mi radimo samo sa sintezama, jer mi smo sinteza života« . . .

Na vratima kuće stoji Olga. Već je nekoliko dana ovdje i ne može se riješiti toga šuma u ušima. Čini joj se, kao da u ovoj tišini čuje buku grada, koja joj je negdje u mozgu zaostala. Tamo, u gradu, nije ju uopće primjećivala, a sada ju neprestano muči.

Zabacivši iza glave prozirne fine ruke, na kojima su podrhtavale modre žilice, razgovarala je s tetkom.

— Otkada sam ovdje, tetko, sve se gore osjećam. Nekako sam klonula, jer me svaka kost boli. Još ću se i razboljeti, mjesto oporaviti.

— Ne boj se, dijete — nasmiješi se tetka — to ti je samo moć proljeća. Vidjet ćeš, kako ćeš za koji tjedan ojačati.

— Misliš? Ta ovo je, hvala Bogu, već moje dvadeset i treće proljeće, no nikada se nisam tako slabom osjećala.

— Eh, proljeće — promrmlja tetka — a kakva su to bila proljeća? U sjeni sobe, u prašini ulice, u teškom školskom zraku. Zar je to proljeće? Ta ti proljeća nisi ni poznavala. Zato i jesi tako prozračna, da ti proljeće može ravno u kosti unići.

— Možda — prošapta Olga, samo da nešto kaže, jer je u taj čas sa zanimanjem promatrala Ivana, koji je u svojoj bijeloj košulji, tamnim hlačama i visokim čizmama dolazio preko dvorišta. Stopu u stopu pratio ga je nerazdruživi Šarko.

— Lijep je — pomisli nesvijesno i nasmiješi mu se ususret. Gotovo se je prestrašila, kad se je sjetila svoje misli. Šta je to pomislila? Šta se to nje tiče?

No misao se nije dala ušutkati.

— Dobar mi je bio, tako dobar — pomisli dalje. — Što bi ja bila bez njega započela onako sama, sama.

*

Davno zaboravljene slike redom su joj iskrsavale u duši. U istinu, jedini osjećaj koji joj je od čitave mladosti ostao, bilo je čuvstvo samoće. Vječne samoće. Crna, mračna samoća, u kojoj je jedina svjetiljka: Ivan.

Sve je to tako žalosno, da bi zaplakala. No zašto sad najednom? Valjda zato, što je tako umorna i slaba.

— Evo nam pravoga proljeća — uzviknuo je Ivan, radosno, približivši se vratima. — Šta se držiš kuće — okrenu se Olgi, šaljivo se mrgodeći. — Zar ne vidiš, kako te sunce čeka? I svježi zrak sam naručio za tebe. Čitavo ga je brdo. Imam i ljubica i jaglaca i vrbinih maca. Sve sam to istisnuo iz škrtih ruku majke prirode, da te počastim.

— A gdje si sakrio to tvoje blago? — nasmija se Olga.

— Gdje? Bože, ona pita gdje! Jednoč se je jedan stari profesor utopio u rijeci, tražeći vodu. Ja sam toliko savjestan, te predpostavljam, da je izgubio očale. Ali ti, s tvojim očima, pa da ne vidiš — to je previše.

— Pokaži mi, molim te — draškala ga je Olga smijući se za stručkom krasuljka. A onda nastavi zamišljeno:

— Ovdje je takova tišina, da bi mi nakon gradske buke morala prijati, a kad tamo ona me zbunjuje i leži na meni kao neki teret. Ja ju u istinu upravo fizički osjećam.

— Znam — reče Ivan rezuckajući nožićem šare u svježoj vrbinoj kori. — Ti čuješ tišinu. Tako sam ju i ja s početka čuo. No kasnije je prošlo.

— Moguće, da je to pravi izraz za moj osjećaj. Da, ja čujem tišinu, jer ju ćutim. Zar misliš, da će se to popraviti?

— Hoće — odvrati Ivan sigurno. — I ja sam isto prošao. Bilo je strašno. Svaki dan ti se čini izgubljen, jer oko tebe je mrtvilo. Izgubljen je od onog života, u gradu, koji vrije, kipi — živi. Čovjek upravo osjeća, kao da je samo ono pravi, istinski život. A ovo tu — smrt.

— Onda dolaze misli: Zar da se čovjek sa svojim znanjem, snagom i mladošću zabije u tu pustoš? Da s visine,

na koju se je uspeo, stane rakovim krokom unatraške silaziti? To je propast, jer tko te čuje, ako govoriš? Tko te vidi, kad radiš?

— Sam si — sam.

— Tako je bilo sa mnom. No onda je došlo ono čudesno. Najednoč nisam više čuo tišinu. Srasao sam s njom kao utonuvši. Duša mi je postala tiha i mirna, kao da je iz nje izišao i posljednji zvuk, koji ju je ikada u životu taknuo. Neko je vrijeme bilo sve oko mene mrtvo i ja sam također bio mrtav. No onda se u meni rodi neki drugi sluh. To nisu slušale uši, nego duša.

— I počeše se rađati glasovi. Progovorile su šume i polja, potoci i cvijeće. Nije to bio govor riječi, nego govor nekog ogromnog duha, koji je bio svuda oko mene. Moj duh bio je samo njegov sitni dio. On je bio ja, a ja sam bio u njemu.

— Moj duh se udomio. Razgovarao se i dobio je odgovor. Bilo je sve tako divno i novo, a što je glavno, ja nisam više bio sam.

— I dani nisu više bili izgubljeni nego dobiveni.

— I ja sam spoznao, da ne silazim unatraške nego se uspinjem, jer sam pred sobom ugledao ono, što sam prije uzalud u kaosu tražio . . .

Zašutio je kao zastiđen zbog onoga, što je kazao, i napola odvrnut od Olge rezuckao je šuteći dalje vrbovu grančicu.

Olga je čupkajući ubrani krasuljak pratila očima njegov rad, no misli su joj se bavile Ivanovim riječima.

— Velik si ti sanjar, Ivane — prošapta tiho, pogledavši ga ispod trepavica.

— Zar ne, kako sam smiješan — upade joj Ivan u riječ, a oko ustiju mu se ureže bolna crta.

— Zašto smiješan — usprotivi se Olga. — Tvoje je osjećanje proćućeno, i ja mislim, da nemam krivo ako ustvrdim, da nisi ostao kod samog osjećaja. On je rodio

misao, odluku, i ta je misao srasla s tobom. Ona je tvoj pravi »ja«, jer ti si sav u njoj.

— Dakle savršena budala — pokuša se Ivan nasmijati bacivši izrezuckanu grančicu na zemlju.

Olga prignuvši se, dignu odbačenu grančicu te ju stade promatrati. Oko usta joj je titrao smiješak pun razumijevanja, kad je opet podigla oči i progovorila.

— Zašto na silu želiš, da te držim cinikom, kad to nisi. To u tebi nisam upoznala. Velim ti, da je baš ta misao, koju u tebi naslućujem, ono najljepše, što je u tebi. Ta ti to i sam znaš, jer ti životu daje sadržaj. Evo, pogledaj samo ovaj krasni narodni motiv, koji si u vrbinoj kori nesvijesno urezao. To je tvoja misao u slici izražena. Dok si govorio, sintetizirala ti je duša onu glavnu misao u slici. Slični prastari motiv vidjela sam u etnografskom muzeju na jednoj staroj marami. I zato ja vjerujem još i to, da ti u istinu nisi sam. Nikako nisi sam!

Ivan ju je zadivljeno promatrao, pa kad je svršila poviče:

— I ti, ti Olga u istinu ovo shvaćaš? U istinu razumiješ? Ta onda i ti . . . i ti . . .

— Ja promatram slučaj kritički — reče Olga ne zamjećujući njegova uzbuđenja. — Stvar ima znanstvenu osnovku, i ako se ne varam, netko je o tome nešto i napisao. Mislim neki Čeh.

Ivanove su oči naglo utrnule.

— A tako — promrmlja. — A ja sam već pomislio, da ti . . .

Ne dovrši rečenicu nego odmahnu samo rukom i zaputi se teška i polagana koraka.

Pošavši lagano za njim upita Olga:

— Ti misliš, da sam i ja morala u sebi isto osjetiti, ili da ću moguće još osjetiti?

Ivan s početka ne odgovori, no onda maknuvši rukom spram kuće, reče: — U ovoj se je kući rodio i dr. Blaž Kružić.

Olga pogleda kuću. Bila je tek nedavno obnovljena i vrlo uredna, no unatoč tome iz nje je izbijao neki prastari duh. Kroz dimnjak je izlazio u ravnom stupu dim, nestajući u modrom zraku. — Tako se je izvijao i pred sto godina, a možda i prije — pomisli Olga. — I moj otac ga je tako vidio — dometnu u misli.

— Otac — nastavi misliti, a u duhu joj iskrsnu lik očev, kao da je živ. Je li on ikada kojom riječi ili makar kretnjom odao, da se je ovdje rodio? Je li onaj tucet njemačkih dadilja i franceskih guvernanata, što ih je otac zbog nje mijenjao kao rukavice, znao što o toj kući? Ta to su bile jedine osobe, s kojima je otac u kući govorio. Sve su one naglo odlazile, naprčenih usnica, ali zadovoljnih lica, i ni jedna nije ništa znala. Tek jedna joj je, dok je već bila u jedanajstoj godini, kazala: — Votre père est ignorant comme un paysan. — No onda je nešto tiše dodala: — Mais il donne comme un chevalier . . .

Zašto joj to dolazi baš sada na pamet. Zar je to jedina uspomena na oca?

Tko bi još mogao kazati nešto o maloj seljačkoj kućici? Profesori? Za njih je selo bilo neki daleki pojam. Barem nisu nikada o njemu ni riječi govorili.

Ne, u istinu, nije u životu nikada ni riječi čula o maloj kućici.

Ah ,da! Ivan joj je o njoj pričao. Od njega je i saznala očevo porijetlo. Ali to je bila priča bez poučne tendencije, jer Ivan nikada nije svršio priču s poukom: — i zato moraš ti . . .

A ona sama nije povlačila nikakove zaključke . . .

Povodeći se za tim mislima, koje su joj strjelovito proletjele sjećanjem, prošapta Olga više za sebe, nego kao odgovor Ivanu:

— Da, ja sam rođena daleko od toga. U gradu — ponovi naglašujući.

Ivan je čuo te riječi, i ne znajući, na osnovi čega su izrečene, držao ih je odgovorom, koji je značio odbijanje.

Zaboljela ga je duša od nečega, što se je u njoj počelo rušiti, a tek se je bilo malo uzdiglo.
Šutke i oborene glave ušli su u kuću.

5.

Blagovijest je osvanula sunčana i topla, pa je crkveni god okupio u selu čitavu okolicu. Od nekuda se doklatila i jedna ljuljačka sa bučnim i kao supijanim orkestrionom. Zvoneći u omašno zvono, prodavao je neki slijepac »planete«. Ormarić, u kome je planete držao, imao je na gornjem dijelu pričvršćenu staklenu usku cijev, pa kad god bi izvadio »planetu«, pojavio bi se u cijevi crveni iskešeni đavo. Licitari, medičari i svjećari zauzeše počasna mjesta kraj crkvenog ulaza, a sama vrata oblijepiše prosjaci i bogalji.

Svemu tomu nasuprot stajala je Moserova krčma. U njoj je već od zore vladao silan promet, pa stari Moser, sa ženom, služavkom i pomoćnikom nije znao, bi li najprije podvorio »ekstracimer«, »šank« ili »cestu«.

U »ekstracimeru« častio je općinski blagajnik, mlad i ledičan momak, svoje kolege iz okolice. Crvenim ružama išarani stolnjak bio je promočen od vina i sode, te ga je Moser već nekoliko puta sušio, pljuščući prolivenu tekućinu šakom na pod.

»Šank« je duhanskim dimom bio tako zasićen, da su sva lica u njemu poprimila neku sablasnu sivožutu boju. Tu su bili glavni junaci kočijaš Jure i ciganka Zulka.

Tamnoputna mlada ciganka pohotljivih očiju i životinjskih nemirnih bokova, odbijala je prividno Jurine ruke, kojima je kao s nekim teškim, crvenim ticalima kušao opipati njezine draži. Pri tom se je smijala grlenim smijehom, kojim se ciganke smiju, škiljeći od časa na čas na sijedu mršavu ciganku, koja se stisnula na klupi kraj vrata. Gosti su s užitkom ispitog alkohola i pridušene želje podbadali

svog poduzetnog druga i naručivali »čokane« za staru ciganku, nagrađujući tako njezinu ravnodušnost.

Istom pred kućom »na cesti« sjedili su ozbiljni gospodari, držeći u šakama svoje bočice s rakijom i gutljajući ju promišljeno. Ti će na prvi glas zvona istresene lule zataći u čizme i krenuti u crkvu na službu.

Kad su Olga i Ivan, idući u crkvu, došli do Moserove krčme, zamuknu razgovor gospodara, i oni se sa zanimanjem zagledaše u taj par. Ivana su svi poznavali, — bio je njihov, no Olga je bila nova. Ta, Bože, to je, kako kažu, Blaževa kćer. Od onog Blaža, koji je s njima, starcima nekada polazio školu, a onda otišao u svijet, da se više ne vrati. Čuli su, da je bogat i ugledan, a eto — to mu je kćer!

Olga je radoznalo promatrala godovni život.

— Lijepo je ovo — reče Ivanu — i gleda se kao slika. Pa ipak nije dojam isti. Motreći sliku, ima čovjek neki jedinstveniji dojam valjda zato, što slika prikazuje samo jedan momenat iz tog šarenila, okruživši ga svim, što treba. Ostalo, što zbunjuje, izbacuje slikar, naglasujući jedno. U naravi nasuprot djeluje na čovjeka čitava cjelina, te o naglašenom fragmentu nema ni govora. Čovjek se osjeća utonulim, zagnjurenim u sve to i naravski — ne vidi ništa.

Ivan se od srca nasmija.

— Prekrasno! — poviče. — Za tebe je dakle slika živopisnija od samog života. Nije li tu nešto — oprosti mi — postavljeno naglavce?

— Ne velim, da je živopisnija, ali ... ali ... možda neposrednija. Na slici gledam ono, što slikar hoće da vidim, a ovdje ne znam, što bi gledala.

— Gledaj sve — ozbiljno će Ivan. — Nauči promatrati cjelinu, a ne fragmenat. Svi vi u gradu uopće i ne vidite nikada i ni u čemu cjeline, već samo fragmente. Razlog je tome vaš gradski eklekticizam. Probiranje. Ex omnibus optimum. To je deviza: poznavati život iz isječaka. No to ima lošu posljedicu, da grad ne gleda svojim,

već tuđim očima. Gleda ono, što mu se pruži. Ne bira sam, već se pokorava izabranome, a to uništava lični ukus i standardizira ga. Ukus svih građana na svijetu isti je.

U to im pristupi staračac u crnom kaputu i čizmama. Pružajući Ivanu ruku, a gledajući Olgu, reče:

— Zdravo, Ivane. Čuo sam da imaš gošću, no nisam ju još vidio.

— To je moj kum, Martin Tunder — reče Ivan Olgi, srdačno stiščući došljakovu ruku, a onda se obrati prama njemu: — Istom je nedavno došla, kume, pa dok se malo privikne na nas, obići ćemo i tebe.

Olga srdačno stisnu tvrdu ruku, pa se, ne znajući ni sama, zašto, zacrveni.

— Ne velim ja ništa — usprotivi se starac prikrivenoj isprici i motreći uporito Olgu svojim pronicavim surim očicama — nego baš da mi oprostite, htjedoh izbliza pogledati kćer mog školskog druga Blaža. Voljeli smo ga i radovali se njegovu napretku. I eto, on umre, a mi, sirotinja, i dalje se prevrćemo u toj suznoj dolini.

— Kad ste zadnji put vidjeli moga oca? — upita Olga sa zanimanjem.

— Zadnji put? I prvi i zadnji puta, otkako je od nas otišao, vidio sam ga onda, kad sam ga pohodio zbog moje šumice. Navališe na mene, da ju prodam, pokazaše pače i neke papire, da će ju otkupiti i bez moje privole. Onda se ja sjetim Blaža, skupim sve i hajd k njemu.

— Pa, jeli vam pomogao? — upita Olga.

— Haj — otpljucnu Martin, premjestivši se s noge na nogu — pomogao? A i kako bi mi pomogao? — nastavi prostodušno. — Dođem ja k njemu, a ono tamo sve neki generali, pa gospoda, pa šta ja znam, tko sve. Okolo mene ogledala, svila, mramor. Sve se sjaji. Hoću da pitam za Blaža, kad me neki, kao sluga, pogna pred vrata. — Zar ne vidiš, da si krivo ušao — prodere se na mene. — U kancelariju se ide s druge strane — i zalupi mi vrata pred nosom.

— Jest, ali nisam ni ja iz Luđakovca. Bio sam ja već u kancelariji i vidio, da tamo nema Blaža. Hoću govoriti samo s njim, jer šta znadu oni pisari o mojoj šumici? A Blaž pozna svako deblo.

— Čekam ja dakle na ulici danas, pa sutra, dok konačno ne uhvatim Blaža.

— I onda vam je pomogao? — dahnu Olga nestrpljivo.

Staračac otpljucnuvši opet, premjesti lulu u ustima.

— Hm, pomogao? Da. I hvala mu, što me je dozvao pameti. Treba — veli — tu nekih hiljadu dinara odmah položiti, jer su takse velike. Onda će se stvar započeti i dalje goniti. — Ja u džepu ni groša, osim putnog troška. Zahvalim dakle i odem ravno u pilanu te prodam šumicu.

— Aj, baš sam bio i lud prije toga. Pa šta će meni šuma? A pilana je platila pošteno. Svaka joj čast.

— A... a... zar mu niste rekli... Zar vas nije prepoznao? — dahnu Olga, a licem joj se preli rumenilo.

— Ta gdje bi on mene — odmahnu Martin dobrodušnom uvjerljivošću i motreći Olgu svojim pronicavim čeličnim očima. — Zar da on mene pozna? Kraj tolikih ljudi, koje je u životu vidio. Ni sjetio me se nije, kad sam mu kazao, tko sam.

— Nije — se — sjetio... — prošapta Olga oborivši glavu. Obuze ju neki veliki stid pred tim starčićem, koji ju je tako pronicavo gledao. Oca ispričava tako uvjerljivo, da ona osjeća njegovu iskrenost. Pa ipak, ili moguće baš zato, što nije u njemu našla ni truna gorčine, uhvatio ju je stid. Veličina prostodušne dobrote tog blagog srca tištala ju je kao môra.

U to zazvonješe zvona te prekidoše razgovor. Ivan se zaputi pred njom, da joj prokrči put, no Olga ga ustavi i povuče u zadnji kut stražnje strane, kamo se je uzlazilo na kor.

Osjećala se tako malenom i neznatnom, da ju je smetalo svako isticanje.

6.

Od toga je dana postala Olga tiha i zamišljena. Izlazila nije gotovo nikuda, a na tetkin bi se nagovor izgovarala, da mora proučiti neku knjigu.

Ivan je obilazio oko kuće, bacajući često pogled na prozor u tornjiću, iza kojega se vidjela samo tamna sagnuta glava. — Što bi joj moglo biti — pitao bi se svaki put, dozivajući sebi već po stoti put u pamet sve prošle dane. No rješenja nije mogao naći.

Konačno jednoga dana, kad je Ivan upravo bio odlučio, da s majkom ozbiljno glede nje govori, pozove ga Olga s prozora i zamoli, da dođe gore.

Dočekala ga je slobodno i otvoreno, kao i za prvih dana. Plahosti zadnjeg vremena kao da je posve nestalo, no u očima joj je ipak zaostala neka ozbiljnost, koja joj je pogled činila dubljim i produhovljenim.

Sjedjela je na naslonu staromodnog divana, prebacivši nogu preko noge. Gledajući kroz prozor spram crnih livada, koje su se sterale ispod humka, reče jedva čujno:

— Htjela sam te upitati o onome, što je kum Martin na Blagovijest govorio. Hoću jasan i nesumnjiv odgovor — naglasi pogledavši ga letimice — jer moram s nečim u sebi izaći na čistac.

— Dakle to je bilo — pomisli Ivan u sebi nekim ganućem, i pogleda ju otvoreno.

— Reci mi Ivane — nastavi Olga, naglašujući svaku riječ — da li je kum svoju šumu zbilja morao prodati, ili . . . ili bi se onda za njega bilo dalo štogod učiniti?

Ivan ju je zamišljeno motrio, a onda reče trudeći se, da mu riječi zvuče što ravnodušnije:

— A šta bi bio drugo učinio? Prodavali su i drugi. Čitavo je selo prodavalo. Konačno — bilo im je i dobro plaćeno.

— Izbjegavaš s odgovorom — reče ona čvrsto, promatrajući ga.

— Da ti istinu kažem — požuri Ivan boreći se s rumenilom, koje je prijetilo, da će mu obraze obliti — da ti istinu kažem, ja to ni sam ne znam. Nisam onda bio kod kuće. — Zatim dometnu sigurnije: — Pa tih par njegovih bukvica! Industrija se nikada nije dala ustavljati malenkostima. To je princip.

— Malenkosti — reče Olga s čudno sjajnim očima. — Ali je zbog tih malenkosti mene stid — uzviknu nenadano. — Da, stid me je, a to . . . to nisu malenkosti. Bar ne za mene!

U sobi je bilo tiho, samo je u kutu kraj prozora tužno zvrndala muha, zaplićući se sve više u paučinu.

— Zašto stid — upita Ivan, a glas mu je neprimjetno drhtao.

— Zašto? Ne znam. Zbog oca . . . zbog sebe . . . Samo — stid me je. Zašto otac nije htio Martina prepoznati? Zašto nije htio? Ja osjećam, da baš nije htio!

— I zašto je odmah morao tražiti novac?

Ivan je pošao par koraka kroz sobu, zabavljen napregnutim razmišljanjem.

— Zašto? — reče, ustavivši se pred Olgom i ne izgovarajući time pitanje, već više kao riječ naglašujući.

Zatim opet nastavi šetnjom.

— Da li si mislila kada o tome, koje su riječi na svijetu najstarije. Ne filološki, već pojmovno. Neki umišljeni ljudi tvrde, da su to bile riječi: otac i majka. Tvrde to, jer se u svojoj umišljenosti smatraju polubogovima, što im je uspjelo na svijet donijeti djecu. Drugi, koje ćeš raspoznati po jakim izbočenim čeljustima i još danas rutavim udovima, tvrde, da je to bila riječ: hrana. Treći opet, oni suščavih trbuha i od besnenih noći upaljenih očiju kažu, da je to bila riječ: duša. Ti su u ostalom najgljupljі.

Priznavajući autoritet biblije, jer je ona jedina koja nam početak kuša jasnije prikazati, i potražimo li u njoj prve, pod navodnik stavljene, dakle, da tako kažem, autentične riječi, vidimo, da su to riječi Zmije, koja govori

Adamu i Evi. Zmija je pitala: — Zašto ne jedete s drva dobra i zla?

— Zašto? — je dakle jedna od najstarijih riječi, to jest: pitanje je prvo, koje je postojalo na svijetu.

Olga je nervozno čupkala crvene rese na divanu. Čelom joj se okomito ubrazdala bora, odavajući nezadovoljstvo i kao neko žaljenje. Prekinula ga je kratko.

— Opet izbjegavaš s odgovorom. To nije lijepo i to me u najmanju ruku ponizuje. Da, ponizuje.

— Ne trebaš se dalje truditi, ja ću već i sama naći, što tražim.

Digla se, kao da očekuje njegov odlazak.

— Nisam te imao namjeru ponizivati — reče Ivan zatečeno i s nekim osjećajem krivnje u glasu.

— Zašto mi se onda izruguješ? — upita Olga ustavivši se pred njim i pogledavši ga otvoreno. — Hoćeš li mi odgovoriti na pitanje ili ne?

Ivan je zamišljeno pogleda. Još jedan čas mu je nešto kao sumnja titralo u očima, no onda proleti njima bljesak nekog dalekog sjećanja i on se nasmjehnu.

— Ne ću biti kriv, ako me ne shvatiš, no kušat ću da odgovorim.

Ima bezbroj načina, kako se odgovara. Jedamput su riječi, drugi put kretnje, a treći put možda samo pogled. Pitaš me: zašto tvoj otac nije htio prepoznati Martina? Na to pitanje sam ja davno već odgovorio, postavivši sebi pitanje drugačije. Odgovorio nisam ni riječju, ni kretnjom ni pogledom, jer sam odgovorio u duhu, sam sebi. Zato ni tebi ne mogu drugačije odgovoriti, nego tim, što vidiš. Eto, ja sam tu, a ne u gradu. Nosim seljačko ruho i trsim se oko jedne misli, koju ćeš možda i ti nekada shvatiti. To je moj čitavi odgovor.

Olga ga je zamišljeno promatrala. Nabora joj je na čelu nestalo, jer je osjećala, da govori iskreno.

No ipak nije bila zadovoljna.

— To što ti zoveš odgovorom, nije odgovor. To je tek posljedica odgovora, koji si sebi u duši dao. Vjerujem, da je teško, ali pokušaj se sjetiti odgovora.

— Dobro — reče Ivan, ozbiljno se zagledavši u njezine oduhovljene oči. — pokušat ću.

Sjeo je unatraške na stolac i skrštene ruke podupro na naslon. Časkom je zurio u kut sobe, a oči su jedva provirivale ispod na pola spuštenih vjeđa.

— Bilo je po prilici ovako . . . — poče lagano i tiho kao da ponavlja nešto, što je već davno čuo, ili kao da čita iz nekog dalekog nevidljivog pisma.

— Seljačka majka odnjiše dijete. Ono je u kući i sunce i radost, a prvi njegov korak je događaj.

Što će iz njega biti?

— Seljak.

Pošao je u školu, da nauči poznavati svijet, jer mora biti dobar i potpun čovjek.

No da li on baš mora ostati seljak? Ne mora.

Seljak biti znači biti sve i ništa. On je elemenat kao zrak. Golem je i svudašnji kao cjelina, no pojedini se atomi u životu ne razaznaju i ne važe kao ni pojedini grumeni zemlje, dok su u vezi s cjelinom. No pridajmo jednome grumenu nešto boje, odskočit će od čitavog okoliša. Zvat će se međa, raskrsnica, uporište. Primit će posebnu važnost.

Ta boja zove se kod ljudi: zvanje.

Za zvanje treba nešto naučiti. Seljačka su djeca bistra i po sposobnosti bi sva mogla ili u nauk ili u školu. O probiru odlučuje slučaj: imetak ili siromaštvo, sklonost prema nečemu ili apatija prema svemu. Sve je to svejedno, jer sve to može biti povod.

Tako je svuda na svijetu, pa je u redu, da to vrijedi i za selo, jer seljak je izvor iz koga neprekidno crpu nove snage i obrt i nauk i umjetnost i sve ostalo.

U redu je i ono, što dolazi.

Tko uči, nema ni vremena ni mogućnosti. da se uz to bavi i seljačkim radom. Njegovo je mjesto na polju, u

šumi, u kući — prazno. No zemlja mora donijeti istu količinu roda, kao da su i njegove ruke radile, jer tim, što uči, nije prestao jesti. Njegov dio roda mora mu se dati. Ništa zato. Na njegovo prazno mjesto uskoči netko drugi. Otac ili brat. Radi se jednostavno dvostruko, pa je opet sve u redu.

Ravnoteža rada i potrošnje uspostavljena je.

Dijete je izučilo. Svejedno, da li je to obrt ili nauka, ono kaže: — Ja sam izučeni kovač, te imam pravo na rad. Ja sam stolar, pravnik, strojar, pa imam pravo praviti pokućtvo, suditi, rukovoditi strojeve.

— Pa kuj! — odvraća seljak kovaču. — Evo, okuj mi kola, pa smo u redu!

Sada dolazi paradoks.

— E da — smije se kovač — lukav si ti, seljače. Okovat ću ti kola samo onda, ako mi platiš koliko tražim. Zar sam ja zato izučio zanat, da radim badava? Moje znanje je glavnica, koja zahtijeva kamate, a moja snaga je u tom, što ja znam ono, što ti ne znaš.

— Lijepo — odgovara seljak. — Zar si zaboravio, da sam te za tvojih nauka ja hranio? Radio sam i tvoj posao, pa kako sam onda mogao još i tvoj zanat izučiti.

— Ti si mene hranio? — krsti se kovač. Idi budalo! Hranio me je majstor, jer sam mu radio. Hranio sam se sam.

— Jednako se krsti i stolar i pravnik i strojar i — svi.

— Seljak šuti. Treba kola i plaća kovača. Kovač se mora hraniti, pa kako se ne će vratiti zemlji, a možda je više ni nema, mora za rad dobiti novac. Seljak i dalje stvara hranu i daje kovaču novac, da tu hranu može od njega otkupiti. Otkuda seljaku novac? Otuda, što je ili sebi od usta ukidao, ili je morao više hrane stvoriti nego što je za njega potrebno.

— Zar seljak mora baš više raditi nego što je njemu dovoljno? Mora, jer bi inače propalo sve, što nije seljak. Vidiš, ja mislim, da moral baš nije sav, u cijelosti tako

čovjeku usađen, kao što se to drži. Nešto je i svijet imao svoje prste kod njegova stvaranja, jer svijet je seljaka moralno obvezao, da ga hrani, pa kad on ne bi htio, postao bi nemoralan.

— A za nemoral postoji zakon.

— I tako je seljak sa svih strana pritisnut o zid. U pitanju količine produkcije ne smije imati svoje volje. On je u tom pravcu glaebe adscriptus.

— Smiješ se? Nije to još ništa. Imam ja u pripravi još žučniji paradoks:

Nastupe teška vremena. Svaki se stisne s onim, šta ima, i nekako kuburi. Seljak bi dao okrpiti kola, trebao bi sjekiru, plužni nož, no čeka bolja vremena i kuburi sa starim, kako može. Svijet postaje štedljiv, a tu štednju osjećaju tvornice, gdje se smanjuje produkcija kovačke, stolarske, strojarske i, Bog zna, kakove robe. Ne prodaje se dosta i skladišta su krcata.

— Valja odpustiti tisuće obrtnika, jer nema rada. Nastaje besposlica, glad.

— Sad viče obrt: — Ja imam pravo na rad i zaradu. Ako mi se ne da rada, neka mi se dade mogućnost da proživim, dok se rad nađe.

— I nije to neopravdano, jer je logična posljedica zakona o pravu zarade. Državna kasa otvara blagajne i daje potporu. A čija je ogromna većina novca u toj kasi?

— Seljačka.

— I to dakle spada u njegovu dužnost, da hrani i onoga, koji ne radi. Mora ga hraniti, jer je moralno obvezan dati mu zaradu, čim zanat izuči.

— Pitanje je sad samo, dokle će to tako ići.

— Seljački redovi su sve rjeđi. Gradovi se pune onima, koji će bilo šta raditi, samo da umaknu od zemlje. Za svoj će rad tražiti kruh, koji nisu stvarali. I Bog kao da nije toga predviđao, stvorivši seljaku samo dvije ruke. Zvanja ima sijaset. Ima ih većina, od kojih seljak nema uopće nikakove koristi, a ipak ih mora podržavati. To je njegova

prisilna raskoš, baš kao da bi ga netko prisilio da plaća za konja, kojega niti je vidio, niti mu je ikada šta radio.

I dok tako seljak kuburi s obrtnikom, radnikom, i svakim najmanjim službenikom, dotle činovnik, advokat, liječnik, umjetnik radi tek jedan dio života, te onda ugodno živi od rente ili mirovine. On je zadužio narod svojim radom kroz neki niz godina i dalje može živjeti bez njega. Za svakoga postoji načelo, da rad stvara realnu ili fiktivnu glavnicu, a od njezine se rente može u starosti živjeti, samo seljak nema nikada oduška, već radi iz dana u dan, iz godine u godinu, jer uvijek treba stvoriti novu hranu za sebe i za čitav svijet. Tek smrt ga rješava te obveze.

Tu je Ivan ustao i stao kroz sobu šetati.

— Vidiš li sada već odgovor? — upita postavivši se pred Olgu. Sve, šta je proti tome i takvome moralu, moj je odgovor. A ono, što se s time poklapa, to je tvoj otac . . .

Opet je nastao muk, još veći nego prije. Ni zvrndanje muhe se nije više čulo, jer se je već upokojila u himbenoj mekoći paučine, viseći kao čahura.

Olga je sjedjela gledajući netremice nekud neodređeno u prostor. Što je to Ivan sad učinio? Je li oca opravdao ili nije? Jest, jer ga je prikazao samo dijelom općeg shvaćanja, koje je pače u neku ruku i vladajući moral. I opet nije, jer nije s njega skinuo krivnju. Radio je pravilno, ali ne pravedno. Pravilno je ono redovno, općenito, a pravedno je apsolutno, vječno, makar se i kosilo s redovnim. Dakle ga nije riješio već optužio.

Optužio je sve. I — — nju?

Da, i nju.

A čime? Što je temelj njegove optužbe? Ne izrekavši ju, kazao je: — Vi, koji ste posuđivali od seljaka njegov rad i muku, dok ste se spremali za zvanje, zašto ne vraćate posuđeno? Vaša su mjesta kod rada ostala prazna. Zašto se ne vratite na njih?

— Vratiti se plugu?

— Ne plugu, već duhu svoje braće. Duh je i na njihovoj strani, no ne zna naših vještina, jer je gladovao, dok ste vi vaš usavršavali. Zašto mu ne date znanje, koje imate po njegovoj dobroti? Zašto ga prodajete, a ne dajete? Kad bi ga dali, ispunila bi se praznina iza vas tim znanjem, i bilo bi lakše. Vi ne bi ništa izgubili, jer znanje je nepotrošno, a vaša braća bi se ipak njim koristila.

— Krivnja je očeva, što nije to shvatio. Što je prodavao, a ne davao. Posudio je, a da nije nikada vraćao.

— Kao i svi drugi, ali ipak je kriv.

— Svi drugi? I ona?

— Da, i ona!

Olgu je opet stid, ali sad više ne zbog oca, već zbog sebe same. I ona je dionik velike krivnje uzakonjenog morala. I iza nje stoji praznina kod velikog posla. Zar baš iza nje? Ne iza nje, već iza oca, iza njezine loze.

— Dakle bi se i ona mogla još vratiti i . . . i . . . praznina bi bila ispunjena . . .

Uzdigla se je novom snagom i zagledala se kroz prozor. Uobličujući u riječi neku nejasnu misao, koja joj se u taj čas kao sinteza svega razmišljenog pojavila, prošapta ona kao za sebe: — Sa mnom nisu kod velikog posla računali i nema praznine iza mene.

— Šta veliš? — upita ju Ivan, digavši se u isti mah.

— Velim — ponovi Olga — da sa mnom kod velikog posla nisu ni računali, te iza mene ne postoji praznina, jer ja se nisam rodila među vama.

I nasmije se nervozno.

Ivan se lecnu, kao da mu je zadala bol. Mrko je odvratio pogled, a oko usta mu se pojavi bora žalosti.

— Loše si me shvatio — priskoči mu Olga. — Vidim to na tebi. — Zatim doda meko i ozbiljno: — Ja nisam zla, Ivane. To znam, i to je sigurno. Onda ne mogu ni te riječi u sebi ništa zla značiti, pa da ih razjasnim, uvidio bi to i sam. Ja ću pokušati, ali . . .«

— Da — reče Ivan razblaživši se u licu — ima još jedno značenje osim onoga, na koje sam prije mislio. Ali to je u svome izvršenju tako veliko... da...

— Reci Ivane, reci — požurivala ga je Olga napeto.

— Nitko s tobom nije računao — reče Ivan svečano — i iza tebe ne postoji kod velikog posla praznina. Kad bi ti dakle htjela, mogla bi... mogla bi... ispuniti očevu prazninu i — — ravnoteža bi bila postignuta.

Disao je pritom teško kao bojeći se njezina odgovora. No ona nije odgovarala.

Po treći put se u sobi primijetila tišina, dublja od svih prijašnjih, jer najveća je tišina tamo, gdje razgovaraju duše.

Tiho i na prstima primakao se Ivan vratima, zatvorivši ih nečujno za sobom.

A u sobi je ostala samo jedna duša, da se razgovori sa sobom...

7.

Te je godine priroda učinila opet jedan od svojih iznenadnih saltomortala, izrugivajući se ljudima i njihovu znanju. Kad je Svijećnica bila osvanula u snijegu i hladnom sjevernjaku, odahnuo je kum Martin i znalački rekao: — Ove će godine biti lijepo proljeće, jer se medvjed nije vratio u brlog. — To medveđe iskustvo potvrđivali su i izvještaji meteoroloških stanica, proričući jednako lijepo vrijeme na osnovi znanstvenih ispitivanja, tabela i računa.

No onda je došlo razočaranje. Iza Blagovijesti se je počelo nebo oblačiti. Zatim je najprije lagano, na prekide, a onda sve jače i stalnije stao duvati jugozapad, taj poznati »babji kut«, noseći sa sobom teški vonj vlage i magle. Kiša je padala onim jednomjernim tempom, koji u dušu uvlači melankoliju i beznadnost. Padala je već punih četrnaest dana, a oblaci su ostali jednako sivi, teški i neiscrpni, kao što je i jugozapad bio uvijek jednako gnjil i ustrajan.

Sav je život na oko izumro, no dobar bi promatrač mogao opaziti, da to prividno mirovanje nije odah, koji smiruje dušu i sabire sile, već da je neko ustravljeno i nestrpljivo očekivanje, kojim strahuje rad, nenadano ustavljen u najvećem zamahu — — kao vatreni konj, koji je u letu nepredviđenom zaprekom sustavljen, pa drhćući svakim mišićem trza na vođicama, nestrpljivo očekujući čas, da dalje poleti.

To se je očekivanje odražavalo u zamračenim očima i navoranim licima seljaka,, na tužno obješenom, tek probujalom lišću šume, na snuždenoj, prokisloj živadi kao i na kaljužnoj, duboko izbrazdanoj cesti. Sve je poprimilo neko slično lice, a u ljudska srca uvlačio se očaj. Znala su srca, da ovako počima glad, bolest... pakao.

Crna izorana polja doimala su se tragično. Razotkrita i gola pružahu s tihim zanosom svoja hranjiva njedra, da u njih prime klicu života, koju će probuditi i odnjegovati. No mjesto te željkovane klice kapala je u njih iz dana u dan smrt, probijajući se perfidnom jednomjernošću sve dublje i dublje, i šireći u njima trulež i gad. S početka male lokvice prošириše se u potoke, pa i čitava jezera gnjile i žute vode, čineći od grebenastih oranica melankolične ravne plohe, u kojima se je sivo nebo odrazivalo sivosmeđim odrazom.

U tome se mrtvilu Olga osjećala osamljena. Tetka je iz svoje dražesne, uvijek nasmijane vedrine pala u neku mračnu zamišljenost. U kutu gostinjske sobe, ispod slike bistričke Majke Božje, gorjelo je dan i noć kandilo, šireći sobom vonj izgorjelog ulja. Hodnih je odisao laganim dahom tamnjana, a boca s posvećenom trikraljskom vodicom stajala je na prozoru spram vrta.

U Olginu se dušu polako uvlačila tjeskoba.

Zašto? Što se je takovo dogodilo? Zar nije i prije toliko puta kiša padala — pol mjeseca, čitav mjesec? Bilo je to doduše uvijek malo dosadno, ali nipošto očajno. Kraj takvog bi vremena bio rad u laboratoriju ili knjižnici dvo-

struko ugodan. Osobito u knjižnici. Sjedeći za stolom u udobnom naslonjaču, listala bi zanimljivu knjigu. Zeleno bi svijetlo osvjetljivalo samo uski krug oko knjige, ostavljajući okolicu u dvostrukoj polutami. Neobično voljki osjećaj spokojstva dopuštao bi joj, da se mislima zanese duboko u samu bit proučavanog predmeta, čineći ih osobito oštrima i gipkima, a one jednomjerne kapljice, što su potmulim reskim zvukom udarale o limene izdanke velikih prozora, pojačavale su upravo svojom jednomjernošću svečani mir njezine duše.

A ovdje? Svaka od tih bezbrojnih kapi uzrokuje gotovo fizičku bol, jer sada znade i njihovo značenje, a to je: glad, bolest — bijeda.

Nešto — kao daleki zamamni poziv zvao ju je iz daljine. Onamo, kući. U mekoću svoga doma, koja u tim danima tako godi. Među knjige i sprave, kraj kojih se tako mašta. U mirisnu, svijetlom zasićenu dvoranu kazališta, golicavu atmosferu slastičarne, gdje se akordi jazz-banda umiljuju, kao da su baršunom ovijeni. Znanost, umjetnost, zabava, raskoš... sve to živi i dalje, nesmetano od ovih kapljica obične destilirane vode. Smiju im se i izruguju upravo tim, što dalje živu i ne primjećuju ih. U tom je krugu kiša, samo sitni, dosadni događaj, koji ne prodire dalje od gumenih kaljača, stalka za kišobrane i garderopskih sagova.

Da bježi? A šta će onda biti s ovim ovdje? S čime? S onom prazninom, koju ima ispuniti.

— Zar to mora baš sada biti? — pita u njoj neki podrugljivi glas.

— Baš sada — odgovara drugi odlučno.

Tko to u njoj govori? Ivan? Da, on.

Duhom joj proleti slika Ivanova lica. Gleda ju toplim bolnim izrazom, da su joj ruke nemoćno klonule. — Što hoćeš od mene? — pita u duši, a on šuti i gleda. Treba mu nešto reći, valja naći razlog. Da, razlog je ono glavno,

jer je ona čvrsta u odluci da ode. Treba samo razlog — pred tim očima.

Pa ona uopće i ne bježi. Bježi se od kukavičluka, a taj ona ne pozna. Odlazi, jer ne može ništa pomoći. Zar će skrštenih ruku čekati? To ona ne može. Njezini živci reagiraju već na sitnice. Ne opsižu debljinu brzojavnih žica, već su sitni, osjetljivi snopići, koji kucaju i drhte samostalno i prokšeno.

S njom nitko i ne računa.

Ah, — u kojem smislu?

Ne, ne, nije ona zla, ali nije ni fatalist. Skrstiti ruke i čekati, to je strahota. Ta ona će se vratiti, kad — — Bezuvjetno će se vratiti, samo sada, sada — van iz te strahote.

Iz skrštenih ruku — —

Iz fatalizma — —

U život, koji teče dalje i — ne stoji...

Sa zveketom je otvorila prozor i viknula: — Ivane, Ivane!

Ivan je upravo iz kolnice izvlačio veliki panj. Ostavio ga je i poletio gore...

Dočekala ga je užarenih obraza i raskolačenih očiju, iz kojih je izbijao strah. Naslonjena na otvoreni kovčeg htjela je da mu kaže, razjasni... Da se opravda... No suho joj je grlo moglo samo promucati: — Ja... ja... Ivane...

Jednim pogledom vidio je Ivan sve. Tek mali trzaj nakrivi mu na tren lice, no nije se moglo opaziti, da li je to bol ili srdžba. Onda je kimnuvši glavom rekao suho:

— Dobro. Znam. Poslije ručka, vlak u tri sata.

Okrenuvši se nekako neprirodno ukočeno, kao marioneta, izađe naglo, kako je i došao.

Bila je sama, i sve je bilo svršeno.

Kako je to jednostavno. Htjela se je radovati, što ju više nikakova objašnjenja ne priječe, da se vrati. Uvjeravala se, kako je upravo kratkoća Ivanovih riječi znak, da

i on njezin odlazak odobrava. No onda joj se iz dubine duše javi spoznaja, da je sve to samo velika obmana, velika laž. Ovako olako, bez riječi, ne bi mogao Ivan nikada prijeći preko njezine odluke, kad bi ga ta zanimala. Njega je uvijek zanimalo sve, što je bilo s njom povezano. To ona osjeća, i to joj je tako drago. Pa sada, kad je preko te važne odluke, kojoj je važnost morao on i te kako osjetiti prešao bez riječi, bez one svoje redovne temperamentne reakcije — šta ima to onda značiti? Da mu je svejedno, da ga ne zanima? Ne, nego nešto još puno strašnije! Krv joj navire u lica pri samoj pomisli na to. No račun stoji, a bio je potvrđen i u njegovom držanju i u onoj bori oko ustâ.

U bori — prezira.

Obuze ju stid i prepast. Za što mu nije sve rekla? Shvatio bi ju. A ovako?

Još jedamput mora s njim govoriti.

Poleti u prizemlje i nađe tetku u kuhinji.

— Gdje je Ivan, tetko, — upita zadihano.

— Upravo je izišao, dijete — odvraća tetka svojim sumornim glasom, kojim je u posljednje vrijeme govorila.

— Izišao? — začudi se Olga. — Pa kamo po toj kiši?

— Baš to i jest — uzdahnu tetka — zbog kiše je i izišao.

— Ne razumijem te, tetko — začudi se Olga.

— No, Bože dragi, a šta je tu nejasno? Ta zbog čega bi već treći dan i drugu noć sjedio na nasipu, kad ne bi bilo te kiše?

— Na — nasipu? — promuca Olga. — Pa zar i nasip?...

— A da šta drugo? Zar misliš, da zlo sámo dolazi? Uvijek su najmanje dva, i drugo je često ono veće zlo. Šta bi smetale ove lokvice, pa da su i jezerca? Čuda mi silnoga,

koje bi se na Božjem suncu u tjedan dana isparilo. Ali ako se provali nasip i nadođe rijeka, tko će tome predvidjeti konac? Sačuvao nas Bog i Majka Bistrička!

Prišavši staklenoj svetionici, koja je kraj ulaza visjela, umoči tetka prste u posvećenu vodu i prekrsti se velikim krstom tičući oba ramena. Zatim, kao da se je nečega sjetila, umoči ponovno prste u vodu i šapćući prekrsti Olgu.

U prvi je čas stajala Olga kao okamenjena. Ta u životu ju još nitko nije prekrstio! Iz prsiju joj se stade spram grla dizati neki drhtavi grč, koji ju je davio i smućivao. Sve jače je grcao grč u grlu i sve jače je kucala krv u sljepoočicama, dok joj se na jednoč uz glasni jecaj ne prosuše suze niz lica. I zakrivši rukama lice provali u plač, neprestano misleći: — To me je prekrižila Ivanova majka i sada sam njihova. — Bilo joj tako ugodno osjećati se njihovom: tetkinom i — Ivanovom!

Suze su joj tekle, čisteći dušu od nečega teškoga i stranoga. Na nju se spuštalo olakšanje pa je oko suznih usnica već poigravao i dah nastalog smiješka.

— Ja ne znam, tetko, ali ovo je najluđe proljeće, šta sam ih doživjela smješila se Olga kroz suze, kao ispričavajući se.

— Ne ludo, nego veliko proljeće — reče ozbiljno tetka, Tvoje prvo i jedino proljeće, koje svaki živi stvor jedamput užije.

Nasmijaše se jedna drugoj nedužnim, začuđenim smiješkom, kao da su se u taj čas prvi put upoznale i razumjele. Pa začudo, u tom su im času bile oči tako jednake, kao da one nisu seljanka i građanka, već samo dvije jednake, jednostavne — žene...

Kada su sjeli za stol, ugrabila je Olga priliku, dok nije bilo tetke i šapnula Ivanu: — Ja ipak ostajem ovdje...

Ivan ju je bez riječi pogledao velikim, blistavim pogledom.

8.

Griskajući iza ručka krišku jabuke, poče Olga:

— U mnogo slučajeva znači čuti nekoga i razumjeti ga. Htjela bih zato, da me čuješ!

— Zar je to zbilja potrebno — upade Ivan — ta ja sam i onako sve razumio. I ono prije i ovo sada.

Olga potrese glavom.

— Ne — reče ozbiljno — nisi me bio shvatio, jer si ono prvo smatrao časovitom kukavnošću. — I kad je Ivan na to šutio, nadoda: — Eto, nisam se varala, no ipak nije tako.

— Znaš i sam, da sam oduvijek bila prisiljena promatrati svijet samostalno. Tko se je brinuo za to, kako ja što vidim. Dosta je, da vidim. Kroz tu nuždu razvio se s vremenom u meni nagon i sposobnost, da u svakoj prilici samostalno prosuđujem i radim. Ja moram raditi, jer sam naučila svaki rezultat očekivati od sebe same, pa ako ne radim, mislim, da je neuspjeh samo moja krivnja.

— Došla sam ovamo i upala u središte ove nevolje. Promatrala sam i vidjela. Kad bih prije, u gradu, u novinama čitala o tome, ostajala bih hladna. Napisana katastrofa, čitana u udobnom naslonjaču, poprima neku zanimljivost, a čim je nešto zanimljivo, već nije strašno.

— Na sada sam prvi put vidjela, kako katastrofa dolazi, kako se sprema. Vidjela sam ne napisano, već živo i golo. To nije više zanimljivo, već strašno. Nije više događaj, već nesreća, a usred te nesreće sjedim ja.

— Sjedim, da, to je redoviti izraz mirovanja. Po običaju mi je spočetka počeo duh raditi i samostalno tražiti rješenje. No to nije jedan od slučaja, s kojima sam se naučila boriti. Stajala sam pred nečim višim, na što ne može utjecati ljudska volja. Bila su to vrata sa sedam pečata, i ja sam shvatila, da pred njima moram skrstiti ruke i čekati, jednako kao što čekaju ove šume, livade,

oranice. Čekati, dok se ne svrši, pa ma kako se svršilo. Bez rada i mogućnosti izmjene.

— Pogledala sam tada, sve vas, i vidjela same skrštene ruke, a to ja ne mogu.

— Htjela sam pobjeći pred neradom i umiranjem. Da ne izgledam kao živinče, koje se daje voditi na klaonicu, premda i ruka, koja ga vodi i konop, o koji je vezano, mirišu krvlju.

— To pak mislim da nije kukavičluk...

Zašutjela je predajući se mislima, kao da dosada i nije govorila Ivanu, već sebi.

Sastavljajući mrvice kruha u krugljice, šutio je Ivan časak, gledajući pred sebe. Zatim upita tiho:

— A zbog čega si onda promijenila odluku?

Olga se trgnu iz razmišljanja i nehotice pocrveni.

— Ne znam — reče oklijevajući — no svakako ima više razloga. Sitnice postavljene jedna uz drugu čine razlog.

— Možda zato — nastavi nesigurno — što sam tebe vidjela, kako vučeš, onaj veliki panj, a kasnije sam saznala, da tim učvršćuješ nasip. Možda sam osjetila, da vaše ruke i nisu baš tako skrštene, kako se čini.

— A možda je tome bio razlog — dometnu nešto tiše — kap posvećene vode i jedan križ...

Nastade šutnja, za koje je Ivan razmišljao zarinuvši glavu u dlanove. Onda se diže i stade šetati sobom govoreći:

— U istinu te s početka nisam pravo razumio, no zato te sada tim više shvaćam. Oprosti, puna mi je glava, pa nisam bio u vlasti sabrano misliti.

— I nehotice si se dotakla velike, možda glavne stvari. Pitanje »skrštenih ruku« i nije tako jednostavno, kako se čini. Udes seljaka je taj, da se čini, kao da uvijek stoji skrštenih ruku. A što je zapravo u stvari?

— Svojim je životom ostao seljak vezan uz prirodu, koja je i majka i tigrica. Ona i hrani i ubija, kako hoće. Smiješan je pojam ukroćene prirode, jer nju možeš samo ovakovu, kakova jest, ili priznati ili zanijekati. Današnji

grad, kome je uspjelo izgraditi sebi i svoj posve zasebni život, uspio je, da i prirodu zaniječe, ne priznavajući u njoj superiornu silu. On ju shvaća kao predmet trgovine, kao ekonomsko dobro. Prisilio ju je, da mu se ona nudi, a on ju kupuje, i to samo onoliko, koliko hoće, i samo ono, što on od nje hoće. Sve, što ga u njoj ne zanima, to grad ignorira kao slikar, koji iz slike izbacuje sve suvišno, da naglasi glavno. Tako priroda prestaje biti božanstvo — —

— Seljak je nasuprot još i danas dijete prirode, gledajući u njoj i majku i tigricu, dobro ili zlo božanstvo. Njezine plodove prima više kao dar, nego kao naplatu svoga truda. Slično kao krotitelj, koji uza sve iskustvo i napor mora za sretan izlaz iz kaveza biti ipak zvijeri zahvalan.

— Što znači dakle seljačko »skrštavanje ruku«? Znači samo odlomak, a možda i trik seljaka u vječnom rvanju sa nadmoćnim protivnikom. Znači čekanje, dok svrši samovoljno orgijanje božanstva, da ga onda nenadano zaskoči i prisili na tribut.

— To ne znači dakle skrstiti ruke, već boriti se podmuklo i ustrajno. Znači misliti, lukaviti, spremati se na točno proračunane zahvate i tako iz nedaće iznuditi uspjeh.

Sjeo je opet nasuprot Olge i podbočivši rukama glavu, sklopi oči.

— Sad razumijem sve — prošapta Olga. — I prije bih, da si mi kazao.

A što, da sam kazao? — upita Ivan, osjetivši prijekor u njezinu glasu.

Da si mi kazao, da ipak radiš. Recimo, da utvrđuješ nasip.

— Ah nasip! . . . — odmahnu Ivan rukom. — Zar ga možemo spasiti, ako mu dođe čas? Samo od prirode zavisi, kako dugo ćemo se jošte s njim igrati.

— Zar nisi siguran u svoj rad? — uplaši se Olga, sjetivši se tetkinih riječi.

— Siguran? . . . — nasmija se Ivan — kako, molim te? Na jednoj je strani elemenat, koji svakim satom, svakim časom iz velikog rezervoara prirode dobiva novu snagu, a na drugoj je strani šaka običnih ljudi, sa uskom prugom ilovače i korijenja, sa par kola pijeska i natrulih panjeva!

— Ali ipak vam uvijek uspijeva opet nekako isplivati i zakrpati — obodri ga Olga.

— Da, krpa se, krpa — odvrati Ivan s uzdahom. — Jesi li kada čula, što radi čovjek, koji vozeći se morem u malom čunu, ugleda za sobom morskog psa? Baca mu u ralje sve, što dohvati, pa i odijelo, samo da ga zadrži. Pa kad već ničega nema za bacanje, onda i onako dolazi na red — on.

Olga ga je ustrašeno promatrala.

— Ma za Boga! — poviče konačno — pa kad sve to znaš, zašto onda ne tražiš pomoć?

— Sve je učinjeno, što se je dalo — odvrati Ivan s nekim čudno ravnodušnim glasom. Bili su tu i stručnjaci. Više puta. Za normalni je tok, vele, nasip još dobar. Za katastrofu? A tko bi u današnjem položaju trošio novac na nešto, što može, ali ne mora doći? Taj nasip i onako spada u opću regulacionu osnovu čitavog ovog kraja. Nacrti su već gotovi, pa će biti popravljen, kad dođe na njega red.

— Na — red? — uzviknu Olga nekakvim reskim neprirodnim glasom. Onda odlučno ustade: — Pođi Ivane, pođimo oboje — radimo, nastojmo! Ja te eto zadržavam, a ti — ti . . .

Ivan joj mirno položi ruku na rame.

— Ostani samo ovdje — reče umirujući ju — radi se sve, što se može. Zar ne vidiš, kako je selo kao izumrlo. Svi su na nasipu. Tamo je mrtva straža srdaca, koja su postala jedno srce i snaga, koje su postale jednom snagom. Nikakva ni mržnja ni srdžba ne cijepa danas tu snagu, jer pred veličajnom strahotom elementa iščezava sve, osim osjećaja međusobne pripadnosti. Kad dođe hajka, onda usporedo uzmiču vepar i zec, vuk i srna, a da se ni ne pogledaju. Takovo je danas selo, i više od toga mi ljudi ne

možemo dati. Više dati, značilo bi još samo — svoj život žrtvovati.

— No taj — doda sa smiješkom — valja uvijek sačuvati za konac.

— Ne govori tako Ivane — zarumeni se Olga. — Ne smiješ tako govoriti!

— Zašto ne? — upita Ivan sa začudo blagim glasom, a onda se zagleda kroz prozor...

9.

Spustila se teška i sumorna noć, puna vlage i zadušljivosti. Tišina je tlačila duše nemirne od strahovanja i čekanja, a sablasnost tmine uvećavao je krik pospane, nečim u snu preplašene vrane, koja je noćila na kruški pod prozorom Olgine sobe.

Kiša je romonila jednomjerno, ustrajno — vječno. Sitne su kapljice udarale o crijep, tekle do žlijeba, skupljale se i oticale, no njihov jednomjerni šum ulazio je kroz zidove u sobu, ispunjavao ju očajem i kljucajući po uzavrelim sljepočicama uvlačio se u dušu i srce. U duljim razmacima kapnula bi na doljnji rub prozora voda, što bi se na gornjem rubu sabrala. I to se ponavljalo jednomjerno i točno kao ura.

Jedina je nepravilnost u toj sumornoj točnosti bio pseći lavež. Kratak, strašiv i zloslutan. Kad psi tako laju, redovno imadu među noge podvinut rep i nakostrušenu dlaku.

No ipak se pomalo smućuje svijest i zapada u zaborav. Romon kiše ostaje u daljini i ne uvlači se više u glavu. Pseći lavež gubi reskost i zloslutnost te postaje običan i dalek. Na izmorenu se dušu spušta kao tamna blagotvorna koprena velika zaborav, pretvarajući nabore briga u smiješak, a nemir duše u skopoj.

Dolazi najveći prijatelj ljudi — san.

No tek što dođe, mora već i uzmicati, ostavljajući podatno tijelo u trzaju razočaranja. Uši još pravo ne slušaju, a ipak čuju, svijest još pravo ne osjeća, a već razabire. Što više svijest razabire, to više prolaze tijelom nehotični trnci neke nejasne tjeskobe, a snene se oči otvaraju, a da i ne znaju, da se otvaraju. Sad se već čuje i razabire jasno. Zov? Krik? Jauk? I svako od toga — i sve zajedno.

Tko je kriknuo? Gdje? Ne zna se. Tek, krik je tu, kao nešto strašno, već davno čekano. Raste sve više, nejasan je još, no već je opet jači, bliži, veći. Već se uspinje kući, odjekuje dvorištem, probija staklo, i tu je, tu — u sobi, u duši...

— Voda... voda...

Šarko odgovara dugim, sablasnim zavijanjem.

— Voda ide... Voda...

U času je čitav kraj oživio. U mračnoj noći niču svijetla kao krijesnice. Osobito u dolu. Potmuli žamor dopire iz daljine prekidan rikom probuđene marve. Negdje je zazvečio lanac, negdje štropoću kola. No sve nadglasuje sudbonosni zov:

— Voda... Voda...

Netko kuca na prozor u prizemlju. Čuje se brz, drhtav razgovor, a onda krik i micanje pokućtva.

Olga još ništa ne razumije i ne shvaća. Kao omamljena od tek započetog i već odagnanog sna sluša u tamu širom otvorenih očiju. Tada najednoč, više srcem nego uhom, začuje jednu riječ:

— Ivan...

Ciknuvši skoči iz postelje. Najednoč sve shvaća i razumije. Čuje vikati — voda ... voda — i zna, što to znači. A Ivan je na nasipu!

Oblači se kao u bunilu i poleti u prizemlje.

— Tetko... tetko... Ivan!... — poviknu otvorivši vrata doljne sobe i zastade na pragu.

Onako još, kako je iz kreveta skočila, klečala je tetka pred likom Bistričke Majke Božje i molila, obasjana drhtavim svijetlom kandila.

Molila je usrdno, iz sve duše, koja joj je na oči navirala. Molila je sa vjerom i ufanjem, o kojima su govorile kao čvor sklopljene ruke...

Koljeno se samo, bez Olgine volje, prignulo i ruke sklopile onako isto kao i tetkine. Kao čvorovi. Prvi put u životu znala je Olga da moli, bez riječi, i misli, samo s dušom...

Tetka se podigla, stojeći kao hrast, mirna i sabrana.

— Tetko — prošapta Olga — ja idem — moram...

— Idi dijete — odvrati čvrsto tetka — svi su tamo, pa trebaš i ti biti. Možda ćeš pomoći, ako se još može.

— Ali može se, može — nadoveza živo, pogledavši s pitanjem sliku nad kandilom.

Drhćući čitavim tijelom pođe Olga spram vrata. No tetka ju ustavi.

— Kuda ćeš dijete ovakova — reče žureći se ormaru. — Ta nemaš gotovo ništa na sebi. Noć je hladna i daleko je.

Pritom ju je omotala vunenim rupcem i primorala ju, da mjesto cipela obuje njezine čizme.

Teturajući u nenaviklom odijelu ispade Olga na dvorište, gdje ju je dočekao mladi seljački dječak.

— Vodi me na nasip — reče mu Olga, žureći se u mrak.

— Kuda? — začudi se momčić, kao da ju nije dobro čuo.

— Pa na nasip, k drugima — nastrpljivo će Olga.

— Haj — zastade dječak, pa tamo nema već nikoga!

— A da gdje su? — protrnu Olga.

— U dolu. Spasavaju ljude i blago.

Olgi klecnuše koljena. — Dakle je već tako daleko došlo ono najstrašnije, što je već tjedne očekivano. Sada, kad je tu, osjećala je, da zapravo nije ni sumnjala, da ne će doći, a jednako je valjda osjećao i Ivan. A to, šta je

došlo, to je dakle konac! Veliki Bože, život se štedi za konac! Zar je Ivan zbilja... zar zbilja...?

— Ne, ništa ne će misliti, samo naprijed — oh Bože samo naprijed!...

Upadoše u vrevu.

Gonjeno što strahom, a što bičem, žurilo se cestom blago, ričući muklo. Teško dahćući konji su vukli mnoga kola, natovarena na brzu ruku i potrebnim i još više nepotrebnim. Mnoge su stvari bile besmisleno nabacane i polomljene. Vidjelo se, da ih je tovarila žurba i strah. Djeca su vriskala, a žene vikale prepirući se i pretičući jedna drugu. Svi su hrlili naprijed, na brijeg, ogledavajući se plašljivo i osluškujući u mrak.

Olga je bez daha trčala za svojim vodićem, preskakujući brazde, zapadajući u lokve i dižući noge iz teškog mulja ilovače. Već bi bila posrnula i pala, da ju nije pomicala željezna volja i želja, da radi i pomogne.

— Možda će te trebati — rekla je tetka — i opet je izvukla noge iz gliba ,u koji je zapala.

— Gdje je Ivan Dražićev? — upita djevojku ,koja se je žurila za parom uplašenih volova. Ova mahnu bičalom spram mraka iza svojih leđa i nestade.

— Gdje je Ivan Dražićev? — upita Olga ženu, koja je sjedeći na natovarenim kolima jednom rukom držala dojenče, a drugom zidnu uru.

— Ostao je iza nas u dolu — doviknu joj žena — ali morat će brzo za nama, jer već voda nadolazi.

— Isuse i Marijo!

Dvostrukom snagom poleti Olga naprijed, prestigavši i vodića. Zemlje već nije bilo, nego ugazi u vodu, koja joj je oko gležanja šumjela. Je li još daleko? Ah, već se čuje neki prigušeni šum. To šumi voda oko nogu. Nema dakle više pomoći. Zašto onda još uvijek hrli naprijed. Zašto se ne okrene i vrati kao i svi ovi? No ako nema pomoći, što onda rade Ivan i ostali muškarci? Zar još nije napuštena borba? Ima li još uvijek nešto, što bi bilo vrijedno,

onoga najvišeg? Ta ... »život ćemo spremiti za konac« ... zuji joj u ušima.

A konac je tu, strašni konac velike igre ljudi s elementom.

Ali ne, ona neda taj Ivanov život. Ne priznaje takav konac, makar ga morala otrći tom podmuklom elementu. Prezire ga i borit će se s njim. Na njoj je red.

— Idi dijete ... možda ćeš pomoći ...

— O da, i pomoći će, mora pomoći, ako postoji Bog. I hrli dalje ...

Stigla je u dol i opet ugledala ljude. Šutke, s naporom i lukavošću otimaju gladnom neprijatelju komad po komad plijena. Vodi ih neki tihi sporazum, kojim su posao podijelili i nikada se ruke dvojice ne pružaju za istim predmetom. Pri slabom svijetlu fenjera prepoznaje kuću udovice Čuntićke.

— Gdje je Ivan? — pita Olga zadihano, osvrćući se na te nijeme radnike. No uzalud. Kako bi jedan od njih mogao znati, gdje se drugi nalazi? Pa zar je to uopće potrebno znati? Što jedno ime znači tamo, gdje je njih dvadesetero jedno tijelo i jedan duh? Zar je kojemu od njih stalo i do vlastitog imena, ili možda do njezina? Tko je ona? No da, ima eto prazne ruke. Bila ma tko, ima prazne ruke i to ženske, koje nisu navikle na teret. Turiše joj zato u te ruke fenjer, da druge postanu slobodne za rad.

Olga se šutke pokorila onoj istoj volji, koja je sve pokretala i primila je fenjer. Šta više, ona će svoj dio rada po mogućnosti što bolje obaviti, pa zato potraži jedno od rijetkih povišenih i suhih mjesta, da može osvijetliti što veći prostor.

No što je to? Gotovo da nije čizmama pogazila nečije tijelo. Fenjerom osvijetli blijedo i mršavo lice udovice Čuntićke. — Sirota, Bog zna otkada stravom pokošena leži ovako bez svijesti. Možda još od onda, kada je prvi zloslutni krik o vodi dopro do nje i slomio joj ispaćeno srce.

— Jeli mrtva? Ne, već se miče. — Olgin ju je udarac osvijestio. Otvorila je oči i tupo se zagledala u fenjer, a onda najednoč ciknula i pridigavši se pogledala spram kućice.

Ljudi su radili stojeći do koljena u vodi, koja je već nadirala kroz niske prozore u sobe. Nekom ogromnom snagom uspravila je udovica svoje slabo tijelo i uznevjerenih očiju pokročila spram kuće, no sile je izdaše i ona srušivši se na koljena zarinu mršave prste u kose, dok joj je iz grla provalio gotovo luđački urlik.

— Moje dijete! Moje jadno dijete! ...

— Trzaj prođe tijelima muškaraca. U trošnoj je drvenjari nešto zaškripilo, i kao da se visoki slamnati krov zanjihao. No bila je valjda utvara, jer je opet sve mirno. Trojica najednoč pokročiše spram prozora stražnje sobe, kuda bi se još dalo prodrijeti u kuću, no opet sa zebnjom sustadoše, jer potmulo pucketanje nagovješta užas. No neka škripi, kako hoće, valjda će izdržati još čas, a unutri čeka jedan život na svoje spasenje. Jedan još mali, nemoćni život ali već i on broji kao dio njihove cjeline. I opet prilaze šutljivi borci, no sada sustadoše s usklikom olakšanja. Jer gle, iz prozora izlazi čovjek i nosi u ruci nešto bijelo ...

Visoko drži Olga fenjer, i bez daha zuri u lik, koji se probija vodom, držeći jednako visoko svoj bijeli plijen. Probija se spram nje i njoj se čini, kao da joj pokazuje ono, što nosi, slavodobitno i ponosito. Gle, sada tetura, kao da je oslabio no opet se probija dalje. Još malo, još nekoliko posrtalih, pijanih koraka, a onda zakriknuše ljudi, jer je visoki slamnati krov uz prasak bućnuo u vodu, a kraj njezinih se nogu srušio čovjek, pružajući joj svoj bijeli plijen.

— Ivane — kriknu Olga, a u tom kriku bilo je i strave i radosti. Prignu se s fenjerom k njemu, no pred njom je bilo sve prazno. Korak dalje šumjela je mutna nemirna voda, iz koje je virila mirna i nepomična čovječja noga ...

*

Zajecavši od užasa zagazi Olga u blatnu vodu, da joj je u trenu ispunila čizmu i slobodnom rukom uhvati Ivana za ogrlicu, naprežući se iz sve snage, da mu glavu uzdrži iznad vode. Krhka promoćena zemlja kršila joj se pod nogama, da je posrtala, no opet bi se nekako oduprla i vukla, vukla, škripeći zubima i dozivajući ljude.

Bio je možda samo čas, ali je ipak bila vječnost, dok je kraj svoje oćutjela i drugu pomoćnu ruku. Zatim još jedna vječnost, dok je opet pod nogama oćutjela suho tlo.

Onda je došla i na nju noć i zaborav . . .

Uz drhtavi sjaj fenjera poniješe ih nijemi nosači u selo, zaobilazeći i izmičući uvrijeđenom elementu, koji kao da je htio preoteti svoje dvije izmakle žrtve. Šutke su nosači išli, no po načinu, kako su ih nosili, po pažnji, da im noga stane uvijek na sigurno tlo, i po svijetlim pogledima, kojima su ih promatrali, činilo se, kao da ih ne nose onim svojim tvrdima i žuljavim rukama, već toplim i prostodušnim srcima, koja kad uzljube, pogibaju s onim, koga ljube, ali ga ne ostavljaju.

Pa kad je neki odbjegli pijevac, trgnut iza sna njihovim fenjerima, zbunjeno kušao u svome grmu zapjevati, no u pol se zova otrijeznio i postiđeno umuknuo, umješe se ti šutljivi nosači i nasmiješiti, jer prevariti pijevca znači — sreću . . .

10.

Svijest se gubi u trenu, no vraća se postepeno. Prvo, što je povraćena svijest Olgi predočila, bila je hladna tmina, u kojoj je nešto klokotalo i šumjelo, uvlačeći joj se u sljepočice i šiju. Kao da je u podsvijesti zaostali šum vode izbio na površje, stvarajući vezu između prošlosti i sadašnjosti.

Ruka joj se pomaknula i prsti napipaše pokrivač, kojim je bila pokrita. — Ja ga držim — kliznu Olginim jedva probuđenim shvaćanjem predodžba časa, kada je zahvatila

Ivanovo odijelo. Voljka joj lagodnost prostruji tijelom i u podsvijesti joj zatitra smiješak.

Prošlo je opet neko vrijeme, a da ga njezin mozak nije registrirao. Svijest se je opet odalečila. Slijedilo je nekoliko pomiješanih slika: njezin gradski stan, neko pseto, scena »o ključu« iz Bohème-a, pa novinski kiosk s izvješenim novinama, na kojima su se crnila velika slova: Katastrofa. Konačno se sastade sa svojom majkom, koju je tek po slici poznavala. Majka ju je gledala s ljubavlju, a pritom joj s obraza na Olginu ruku kapnuše dvije suze.

Olga se trgnu, jer te suze kao da nisu više bile samo fantom sna, nego stvarni podražaj. Bio je to život, koji se je javio, jer je veza između svijesti i tijela bila konačno ukopčana.

Prvo ,što je otvorivši oči ugledala, bilo je zaplakano brižno lice tetkino. Svijest joj se neobičnom naglošću stade vraćati, te se u trenu sjeti svega, što je bilo. Skoči u postelji.

— Ivan? — upita pogledavši tetku.

Tetka ju rukom primiri. — Pri svijesti je već dugo, samo kašlje i tuži se na bodac. I vruć je, ali to ne znači ništa. Prehlada.

Olga jedva priguši neki nadmoćni smiješak. Prehlada? N-da, samo nešto važnija, nego to tetka misli. Digla se, da se obuče.

— Lezi dijete — sili ju tetka — bolesna si.

— Kako bolesna? — šali se Olga — zar ne vidiš, da stojim? — Noge joj dršću, ali stisnuvši zube mogla je koracati, premda je osjećala, kao da joj kosti pucaju.

— Dva aspirina — pomisli i proguta ih oblačeći se.

Tetka je smirena. Vidi ju, da ide, dakle joj nije zlo. Seljak lahko povjeruje nekome, da je zdrav, ako ga vidi, da stoji, jer on se i sam — ako ne leži — drži zdravim, a liježe tek pred smrt.

Siđoše u prizemlje. U hodniku je stajalo više seljaka, a u Ivanovoj sobi dvije žene, koje su mu upravo mijenjale oblog na glavi.

Ivan je bio pri svijesti, no u visokoj vrućici. Nasmiješio se slabo i pokušao joj pružiti ruku, no nije mogao. Napor ga prisili na kašalj, od čega mu se lice zgrči u boli.

Olga je u taj čas bila samo liječnik, koji ispituje tlo, prije nego se upusti o titansku borbu sa smrću, jer da možda gleda licem u lice smrti, o tom nije ni čas posumnjala. Prihvaćala je borbu bezuvjetno, jer joj je tog čovjeka već jednoč otela. Sve je to tek drugi čin, a prvi je s pobjedom svršio tamo, na nasipu. Kad se je tamo, sa svojim slabim silama mogla nasmijati smrti u lice, moći će i sada, jer red dolazi na znanje.

I okrenuvši se tetki, pokaže na žene: — Svi treba da iziđu iz sobe. — Žene pođoše i zatvoriše za sobom vrata. Uto Olga opazi u kutu kraj ormara još i treću ženu, mladu seljačku djevojku, koja ju je široko otvorenih očiju promatrala. Oči su joj bile velike i modre, one tamnije, gotovo ljubičaste boje. Iz njih je provirala bistroća i razum, i bile bi vanredno lijepe, da u taj čas u njima nije ležalo neko mračno pitanje, sumnja ili bojazan... kao oči zvjerke, koja ispituje neku instinktom naslućenu opasnost.

Tome se pogledu Olga najprije začudi, a onda osjeti neku nelagodnost. No bila je u tome času i suviše okupljena svojim liječničkim poslom, da bi o tome dublje razmišljala.

Pođe korak spram djevojke i reče suho:

— I ti!

Djevojka se trgnu, kao da se je probudila i zacrvenivši se izađe bez riječi.

— To je Anica, kćer kuma Martina — oglasi se tetka kao ispričavajući ju...

Pregled je utvrdio Olgino naslućivanje. Dolazila je upala pluća. Odredila je odmah sve, što treba, da bi se čitava kuća pretvorila u bolnicu. Poslano je po lijekove, i uveden nadzor nad bolesnikom. Kako je Ivan iscrpen od pregleda zapao u bunilo, povuče se Olga do iscrpljenja izmučena u svoju sobu.

II.

Ležala je na staromodnom divanu, omotavši noge vunenim gunjem. Oko nje je duboka tišina, koja izbičevanim živcima godi. Mala, bijelo oličena sobica s tamnomodrim, naivno izvedenim obrubom ispod stropa odiše čistoćom i jedva primjetljivim mirisom, koji se može naći samo u seljačkim, uredno držanim kućama. To nije onaj namješteni komplicirani miris gradskog stana, već neka esenca zraka, sjenokoša i šuma, kojom su sve stvari pa i isti zidovi kroz mnoge godine prodahnuti. Miris prirode, koja se nije ustavila vani, već punom snagom prodire u sobu i u sve stvari u njoj. Na polici za knjige kucka zlatni sat Olgine narukvice. To je jedini zvuk, koji je ovdje uz to i nekako tuđ.

Tjelesno je Olga silno umorna, no duh joj je bistar. Šta više, ona osjeća, da je došao čas, da se razgovori sama sa sobom i položi sebi bilansu. Ovih se je dana u njezinoj duši nešto pokrenulo, čega do sada u njoj nije bilo. Još je nejasno, kaotično, no tu je. Valja dakle izaći na čistac, kao što je navikla.

Ivan?

Lijep je, osobito kad se zanese. Onda mu oči sjaje kao crni dragulji. Iz njih govori duboka, proćućena misao. Ona ga u istinu vrlo, vrlo voli.

Da li ga voli baš zbog njega samoga? Radi njegovih širokih ramena, zdravih zubi i rumenih misaonih usnica?

Radi njegove — muškosti?

Ili zbog čeka drugoga?

Što je ona jučer spasavala? Njega zbog njega ili zbog onog nečega.

Ima gadnih ljudi, pravih nagrda. No mnogi od njih ima veliki krug štovatelja. Traže ga zbog onoga nečeg, što je u njemu.

To je čar osobnosti.

Ima li Ivan tu čar?

Ne, Možda ga ona predugo i predobro pozna, pa zbog toga njegova osobnost nema za nju nikakove veće privlačivosti. Ona ga u istinu vrlo voli — kao brata.

No nešto se je u njezinoj duši ipak pokrenulo.

Čovječji duh bilježi sve, što putem ćutila kroza nj' prolazi. Ni najmanja sitnica ne ostaje neopažena i nezapamćena. No sve je to jednom riječi život, a u životu se ljudskom toliko toga ponavlja, da iza djetinjstva svi dojmovi postaju nekako jednaki, blijedi i općeniti. Iz te jednoličnosti iskaču samo događaji, koji predstavljaju nešto, što se ne ponavlja, i tim se jače pamti. Svejedno je, bili ti događaji ljudi, stvari ili misli.

Događaji su kao stožer, oko kojega se omata redovni život. Zbog jedne osobe, predmeta ili misli, koji su za naš duh bili događaj, sjetit ćemo se jednog čitavog razdoblja, krajine ili razgovora. Jedna zapamćena melodija sjeća nas čitave opere.

Nema sumnje, da je Olga zadnjih dana doživjela jedan duševni događaj. Kroz taj događaj pokrenulo se u njezinoj duši neko daleko sjećanje. Tako daleko, kao da i nije njezino, već mnogo starije. Naslijeđeno. To je sjećanje neodređeno kao miris ove sobe. Ono je duboko negdje u podsvijesti ležalo, i sada se podiglo kao magla, koja se u zoru diže s polja, ali se još ipak drži zemlje, krzmajući, hoće li se dići ili ponovno leći.

To je sjećanje pokrenula u njoj Ivanova misao.

Misao je njegova slična savršenom krugu.

Počevši misliti u jednoj točki, prolazi Ivan čitav život i neotklonivo se vraća na izlaznu točku. Krug je zatvoren. U njemu je sve, i ništa nije zaboravljeno, pa, kako se je uza sve to vratio točno na polaznu točku, znači da je mišljenje bilo savršeno ispravno.

Početna je točka Ivanove misli: seljak. Seljak je izvor, koji u narod neprestano izbacuje dvije njegove snage: duh i tijelo. Prirodno bi bilo, da te dvije snage ostaju zajedno, i da se nadopunjuju, no ipak nije tako. Mjesto da rade

uporedo, stvarajući i sabirući uvjete svome opstanku: hranu i znanje, oni se odvajaju. Jedinice, u kojima je bud slučajem bud voljom prevladao duh, odvajaju se iz cjeline i odlaze. Iza njih ostaju praznine.

Kuda odlaze jedinice, koje su se priklonile duhu? U grad. Grad je antipod sela i u kružnici stoji na obratnoj osi promjera. Kada bi selo značilo tijelo, morao bi grad značiti duh. No tragedija leži u tome, što na obim stranama postoji i tijelo i duh. Pa dok selo kao stvaralac hrane, bez koje ne može ni grad biti, uz svoj dvostruki rad ne dospijeva, da dovoljnom brzinom podupire uspon svoga duha, dotle grad uzgajajući samo duh, jer prima već gotovu hranu — i ne misli, da nešto od svog duha uzvrati selu.

Duh se je uzobijestio.

Sada je krug dovršen upravo do polovine.

A da se duh nije uzobijestio, i da nije zaboravio, da samo zajedno s tijelom čini narod? Što bi rekao duh?

Zar ne bi rekao isto, što Ivan? — Treba se vratiti i ispuniti prazna mjesta, a ne ostavljati ih za uvijek. Izvoru treba vratiti snagu.

Ali kako se vratiti? Sa diplomom — plugu?

— Ne — viče Ivanova misao. Zar nije i u selu ostao duh? Treba da se u vraćanju duh vrati duhu, da sve zajedno bude jedan jedinstveni duh. Jedna misao vrijedi deset ruku bez misli, ili s pogrešnom misli, a deset misli obuhvaća život sela. Tih deset misli kupuje danas seljak od svoje djece, a mogao bi ih zahtijevati.

Krug je zatvoren jednostavnim načinom. Ako prva polovina kruga znači posudbu, onda druga mora značiti vraćanje posuđenoga . . .

Olga je ustala i prišla prozoru. Kiša više ne pada i samo se još rastrgani oblaci povlače prema zapadu. Na horizontu se gomilaju kao golema tamna brda odlazeći dostojanstveno, kao da su svijesni izvršenja neke zadaće.

— Tko ne zna vratiti, neka ne posuđuje — sjeća se Olga Ivanovih riječi, gledajući spram šume.

— Zar ja imam što vratiti? — pita se osluškujući..

— ... pa bi mogla ispuniti prazno očevo mjesto i tako spasiti ravnotežu... dolaze joj opet u svijest Ivanove riječi.

Nešto se duboko u podsvijesti miče, kida, uzdiže. Ulazi u svijest i uobražuje se u lik, u riječi, koje šapću usta:

— Vratiti se i... posuđeno vraćati...

— Ta eto sam se već vratila! — reče glasno i začudi se svome glasu.

— Atavizam?... — pomisli sa smiješkom...

Kad je sašla k Ivanu, ležao je u visokoj vrućini ne raspoznavajući je. Prihvatila mu je ruku, da osluhne bilo, dok je on pridušeno ječao.

Onda se najednoč raširenih očiju pokuša dići i pogledavši ju neprisebnim pogledom prostenje neizrecivo tužnim glasom:

— Uzalud... ruši se... i moj život...

— Nije uzalud — šapnu mu Olga u uho, potiskujući ga nježno na jastuke, a dušom joj se razli vedrina i mir.

— Nije bilo uzalud — prošapta još jednoč za sebe, kao uvjeravajući se...

12.

Ljudi, naučni na kasno ustajanje, poznaju onaj nagli prijelaz, kojim dan zamjenjuje noć. Dok još, leže, dremovno se dižu i protežu, još uvijek je za njih noć, jer su zastori na prozorima spušteni. No kad potegnu za vrpcu zastora, najednoč je visoki dan. Svjetlost dana ne ulazi k njima postepeno, mijenjajući mrak u sumrak, u predzorje i zoru, već provaljuje naglo, kao hrpa nestašne djece, koja se natiskuje na uska vrata i širom se raspršuje došavši u slobodan prostor.

Upravo tako je taj put u selo provalilo proljeće.

Jedva što su se oni dostojanstveni oblaci izgubili za horizontom, raspršila se nad selom svjetlost, sunce i toplina. Kao da je netko uzicom odgurnuo tamni i gusti zastor.

— Došle su, došle su... — klicala je tetka gledajući jednoga jutra u zrak.

— Tko je došao, tetko? — upita Olga pogledavši u pravcu njezinih očiju.

— Eno ih — pokaza tetka rukom — tamo lete! Lastavice su došle!

Visoko u zraku kružila je mala točka. Za njom su stizale druga i treća. Obletjele su selo, pozdravile ga s radosnim: »Kivit«, i vratile se. Za čas ih eto opet, no sad ih je slijedio maleni roj, koji sa šumom i cvrkutom u tren oka oblijepi crkveni krov i brzojavne žice, bojadišući ih tamnomodrom blještavom bojom.

Olga se voljko protegnu, puštajući, da joj sunce miluje uzdignute grudi. Sve je oko nje bilo puno svjetlosti, mirisa i raskoši. Proljeće je upravo zasipavalo ljude ljepotom i snagom, kao da žali za izgubljenim vremenom i želi se ispričati.

Ivan je sretno preturio krizu devetog dana, te je sada slab, ali bistar. Posljedica ne će biti, jer za to jamči Olgina skrb i njegova mladost.

— Hoće li i naše doći? — pita se tetka poluglasno za njezinim leđima. — Hoće li doći obadvije najednoć ili će doći svaka za sebe?

— Zašto te to zanima? — upita Olga.

Zasjenivši rukama oči, gledala je tetka spram kuće. — Došla je najprije samo jedna — reče nekim razočaranim glasom — a druga eno istom sada dolazi.

— Što misliš, da to znači? — upita Olga radoznalo.

Spustivši ruke s očiju, pogleda ju tetka nasmijavši se:

— Ah, ništa. Veli se, ako obje lastavice u proljeće u isti čas prvi put sjednu na gnijezdo, da će te godine biti u kući svadba.

— Ali to ne mora biti istina — dometnu povjerljivo.

Olgu podiđe neugodan osjećaj, kao da je u nečemu zatečena. Što tetka misli tim uvjeravanjem? Zar je ona možda nešto učinila, što bi se moglo uzeti kao . . .? Njezina skrb za Ivana? U tom će slučaju odmah . . .

Ne, ne će otići. Kud joj je pamet? Tetka je stara žena, koja sve naopako tumači. Ne zna ona, što se u njezinoj duši događa. Zar bi tetka mogla shvatiti njezinu misao, da joj i kaže? A baš samo ta misao je možda ono, što tetka krivo shvaća. Ona ju preobrazuje i zalijeva oči sjajem, krv joj goni u obraze i nasmješuje usne.

Kako se ta misao zove? Altruizam? Ne. Patriotizam? Ne, ne i ne! Neka se zove, kako hoće, glavno je da nju uznosi i da ju čini sretnom.

Stala je na kućni prag, oslonivši se dlanovima na vratnice.

— Što misliš, tetko? — reče htijući je navesti na pravi put u prosuđenju njezine duše — kako se zove onaj, od svega najsilniji osjećaj, koji ruši u prah sve, što je čovjek dotada vjerovao i čime se je uznosio?

— Zove se ljubav, dijete — odvrati tetka s tako prostodušnom uvjerenošću, da je Olgi bilo jasno, kako to nije rečeno namjerno, već da je to njezino stvarno i duboko uvjerenje.

I Olga spustivši ruke s vratnica izađe bez riječi na cestu.

13.

Kuća kuma Martina vrlo je imućna, no nalazi se već u blizini dola, pa je od poplave nešto postradala. Voda je provalila u podrum, zamuljila dvorište i pokvarila stog sijena. Sve se to sada uređuje kao i u drugih dvadesetak kuća, u kojima se radi od zore do mraka.

Kum Martin pljuckajući oko sebe papka pomalo na svojoj kratkoj lulici i lopatom čisti prostor oko kuće. Prilično je dobre volje, jer od poplave nije postradalo ni jedno pile, a kamo li veće živinče. Sve je bilo na vrijeme uklonjeno.

— Hvala Bogu — mrmlja kroz kamiš, zirkajući ispod gustih obrva postrance na Olgu — sve je dobro, a bit će i bolje, samo neka ovo vrijeme uzdrži.

Olga stoji kraj njega griskajući zamišljeno laticu ljubice i promatra njegov posao.

— Što mislite, kume — najednoć će — bili se ovdje u selu moglo kupiti zemlje?

Martin zastade u radu i podboči se na lopatu. Plavčasto-sive ocalne očice zagledaše mu se nekud u daljinu, zastrte do polovine vjeđama, što se uvijek događalo, kad je nešto uporito mislio.

— U selu, zemlje? — poče na mahove. — M-da, bilo bi ovdje u dolu, svakako. No to nije ništa. I ja bih selio na brijeg, da nisam već star. No na brijegu — ne znam. Morao bih pitati.

— A zašto bi to htjeli znati? upita zatim Olgu.

Olga slegnu ramenima.

— Možda samo tako . . . A možda . . . Bila je to samo jedna misao, koja . . .

— Ali pitajte svakako, kume — nastavi živo, izbjegavajući odgovoru. — Pitajte, pa ćete mi za koji dan javiti.

— Sutra je nedjelja — stane Martin računati. — Baš u nedjelju se je najlakše s kim porazgovoriti.

I nastavi svoj posao.

Olga se naslonila leđima na kuću, motreći jednomjerno odbacivanje lopate. Uto iz staje izađe djevojka, koja je dan iza poplave bila Olgu sa svojim zagonetnim očima tako ispitujući poglédala. — Anica — pomisli Olga i nasmjehne joj se, no djevojka se vidno trgnu i bez odzdrava nestade u staji.

Slegnuvši ramenima i osjetivši nešto kao srdžbu, otkrenu Olga glavu. — Čudan stvor — pomisli razdražljivo. —

Jeli to narav očeva ili pokojne majke? — nastavi u misli, promatrajući Martina.

Uto joj se pričini, kao da netko iz kuće zove. Kratko, uzbuđeno, kao u bunilu. Olgino je uho, osjetljivo na takav zov, jer ga je toliko puta već slušala.

— Zar je netko kod vas bolestan? — upita u čudu Martina.

— Ah jest — odvrati Martin ni ne sustajući u poslu. — Marica, moja mlađa. Ili se je prehladila ili nešto loše pojela, pa je pokvarila želudac. Tko bi znao? — doda otpljucnuvši nebrižno.

— Pa vi mi ništa ne kažete, a znate, da sam ja liječnica! — prekori ga Olga.

I ne čekajući odgovora jednim je korakom bila u kući i otvorila vrata stražnje sobe.

Na bijelom urednom krevetu ležalo je djevojče od kojih deset godina. Dva velika modra oka zagledaše se začuđeno, gotovo prestrašeno u Olgu. Lica su joj gorjela, a dah je mukom izlazio u kratkim dahtajima.

— Što ti je dijete ? — upita srdačno Olga.

Ta srdačnost kao da je otjerala strah.

— Zlo mi je — šanu djevojče — a Anice nema...

Ne dovršivši klonu opet na jastuke i zapade u bunilo, protiskujući nesuvisle riječi.

Uto se otvoriše vrata i u sobu upade Anica. Stala je usred sobe, mrko motreći prizor. U Olgi nešto uskipi. — Šta se ta djevojka vječno na mene mršti? Šta sam joj skrivila?

— Ima li to već dugo? — upita tvrdim glasom, pokazujući na Maricu.

— Od — jučer — promrmlja Anica polagano i kao preko volje.

— Što je jela?

— Što i mi — bio je kratki odgovor.

U dvoumici svrnu Olga pogledom po sobi. — Kraj takovih se je odgovora teško snaći — pomisli odlučivši, da se obrati na Martina. Uto joj pogled pade na bocu vode,

koja je na stolu stajala. Voda je izgledala mutno i neukusno. Seoska je voda više puta mutna, ako nije baš sa izvora crpena. Bunari su često loše građeni, ili podzemnim žilama spojeni s kojom rijekom. Uglavnom ne škodi ta okolnost vrsnoći vode, tek joj nešto kvari izgled. No tu bocu je Olga još neprestano gledala i sabirući misli čudila se, zašto ju gleda? Lagano joj se stadoše misli bistriti i sređivati. Sjeti se one gnjusne zelene vode u lokvama. Sada je već sasma u dolu, sabrana u nekoliko mlaka, koje se isparuju. No bila je i viša! Još pred kratko vrijeme zapljuskivala je ta bujica pivnice, džubrišta, staje. Možda i... bunare!

Trzaj joj prođe tijelom i ona naglo upita, pokazujući rukom bocu:

— Vi pijete ovu vodu?

— Kod nas nema druge — odvrati Anica jednostavno, da se je vidjelo, kako tomu pitanju ne pridaje nikakove važnosti.

Olga se odlučno diže. Nema više sumnje o onome, što je časovito pomislila. Kucnuo je čas njezinu radu, pa makar ju ta mrka djevojka i dalje tako gledala. Dolazi dužnost, a sve je ostalo sitnica.

Položivši obje ruke na ramena, zagleda joj čvrsto u oči, a onda upita ozbiljno:

— Voliš li ti sestru?

— Volim — odvrati Anica bez krzmanja.

— Onda slušaj. Bolest tvoje sestre nije tako nedužna, kako svi vi mislite. Još ne znam točno, ali sam gotovo uvjerena, da je to tifus. Svi ste vi u opasnosti, no Marica je bolesnik. Oboljela je od ove zaražene vode.

Pridušeni grcaj izvi se iz Aničina grla. Snažno joj je tijelo uzdrhtalo pod Olginim rukama, i ona prvi put bez sjenke u očima otvoreno pogleda Olgu molećim suznim pogledom.

— Jesi li toliko vješta, da preuzmeš brigu za sestru, a da pri tom i sebe čuvaš? — upita Olga blaže.

— Da, da . . . od Bože, da — dahnu Anica silom svladavajući jecaj. Oči joj zaiskriše odlučnošću i razumom, što je Olgu obradovalo.

— Mislim, da se mogu u nju pouzdati — pomisli smireno. Ukratko joj je rastumačila bolest i njezinu opasnost. Prikazala joj je dužnosti spram bolesnice i spram sebe. Obećala je poslati raskužna sredstva i pri svemu tomu neprestano joj je gledala u tamne, gotovo ljubičaste oči.

Anica je bila zahvalan učenik. Shvatila je brzo sve i pokazivala veliku bistroću rasudbe. Za čas se Olga sama uhvati u gotovo stručnom razlaganju, kako bi govorila s izučenom bolničarkom. Prizna u sebi, da ju je na to nesvijesno prisililo Aničino razumno shvaćanje, jer ju je svojim bistrim pitanjima uvlačila sve dublje u samu bît bolesti.

— Nemoguće je, da bi ovaj bistri razum mogao podleći kakovoj bezrazložnoj mržnji — pomišljala je uvijek iznova. — Za to mora biti neki veliki razlog, koji ju na to sili. — Govoreći o uzročniku tifusa, neprestano je dalje ispitivala taj razlog. — Valja proniknuti u tu dušu — pomišljala je u sebi. — Mogla bih baš i Ivana pitati.

Ivana?

Pa da, on je s Anicom živio u istom selu već nekoliko godina. Pozna ju . . . Ah, nije li možda? . . .

Zarumenila se i zašutjela. Treba povezati misli. U kuću je Anica sigurno često zalazila prije . . . no, prije nego je ona došla. I onu noć je bila tamo. Jedina djevojka. Doduše, kumče je — ali ipak . . .

Sad ne dolazi više. Nikad ju nije vidjela. Zašto ne dolazi? U tome bi moglo ležati riješenje, kao i u tim zagonetnim očima, kojima ju je uvijek gledala kao zvjerka, kada nagonski naslućuje opasnost . . .

Ah, lastavice . . . Tetkine lastavice! Pa da, kuća se sprema, no možda se je Ivan uskolebao?

Zbog nje? . . .

— Ali to ne mora biti istina — rekla je tetka. Dala joj je naslutiti, da se još uvijek nada . . .

Oh, što se nje tiče, svakako! Haha! Sve je to tako čudno, ali račun stoji. Smiješno je, da ju nešto oko srca hvata, ali to je osjećaj nelagodnosti zbog otkrića, da je i nehotice skoro nešto razrušila. Posve nehotice! No, što se nje tiče, nastojat će odsada, da se lastavice zbilja prevare. Ako je i nehotice nešto učinila nažao ovim modrim očima, ona će to ispraviti.

Obim je rukama obuhvatila Aničine zlatne pramove i podigavši joj lice, zagledala joj se u oči. Gledaju, kao da govore.

— Da li sad konačno razumiješ? — pitao je modri pogled otvoreno i kao oslobođeno.

Olga je u duši potvrdila glavom. Srce nekako boli, jer priznati ma i nehotičnu pogrješku uvijek boli.

Zagledala se čvrsto i odlučno još dublje u taj modri pogled i rekla: — Mi smo dakle saveznice, a ne protivnice!

Anica izdrži pogled iskreno i otvoreno.

— Da — šanu jedva čujno, a onda sakri lice rukama, jecajući: — Draga moja Marica! Moja draga seka . . .

— Čovjek je čudan stvor — pomisli Olga — čim je za nešto siguran, u času na to zaboravlja i strahuje za drugo.

Došavši kući ispružila se na svojem staromodnom divanu, osjećajući, da je strašno, strašno umorna . . .

14.

— Prošloga je četvrtka došao Đuro, sin Matije Benčića — govorio je kum Martin oslonjen obim rukama o svoj čvorasti štap i zirkajući ispod obrva niz ravnu cestu.

— Tako? . . . — upita Olga, primivši tu vijest bez ikakova zanimanja. Bili su časkom stali na cesti, vraćajući se iz crkve. Ivan još nije smio izlaziti u hladnu crkvu.

— Benčići su Ivanovi susjedi — nastavi Martin polagano pošavši.

— Njihova je ona lozom obrasla kuća na uglu? — nadoveže Olga trseći se zbog Martina da ipak uzdrži razgovor.

Opet su išli šutke, a Martin je stao puniti lulu.

— A pošto je došao? — upita Olga, promatrajući, kako se iz lule izvija plavičasti dim.

Otpljucnuvši poravna Martin četinjasti brk.

— Postao je tamo, u gradu gospodin — odvrati kao da je ili prečuo Olgino pitanje ili da ne da sebi smetati redosljed, kojim je nakanio govoriti.

— Kakav gospodin? Zar ima kakove škole?

— Eh, ne mislim ja takova gospodina — upade Martin. — Ima gospode i bez škola! Žive u gradu i ne oblače se tako kao mi. Ne oru i ne kopaju, niti živu na zemlji. Nisu dakle seljaci, već gospoda.

Olgu je zanimalo to tumačenje gospodstva. Po njemu postaje gospodstvo posebnim pojmom zbog kaputa i načina života. — Kraj takova je shvaćanja — pomisli — seljak moguće viši pojam od gospodina, ili barem jednak njemu.

— A kakove je vrsti gospodina postao? — upita opet, no već s nekim zanimanjem.

— Kako se ono samo naziva? — stade se Martin dosjećati. — Da, on je tamo gospodin ovrhovoditelj.

— Bogme, veliki gospodin! — nasmije se Olga s patosom i predstavljajući sebi, a da sama nije znala, zašto, »gospodina« Đuru s velikim mesnatim ušima, iskočenih blesastih očiju i crvenih ruku, koje su gotovo do lakata stršile iz prekratkih poderanih rukava.

— Gospodin je gospodin — otpljucnu Martin kao srdeći se, no pritom je lukavo zirkao na Olgu, kao da mu je u duši iskrsnula neka slična predodžba.

— No još mi ipak niste rekli, po što je došao — nastavi Olga razgovor.

Martin opet zastade i podbočivši se o štap, šapnu povjerljivo: — Nagovara staru, da prodaju zemlju i presele u grad.

— Luđak! — rasrdi se Olga. — Stari će dom razrušiti, a novi ne će stvoriti! Eto u gradu opet jedne bijede više!

— To je opet treća vrsta bjegunaca od zemlje — pomisli u sebi. Te ne goni u grad ni duh ni rad, već lijenost i pokvarenost. I to su oni najgori!

— Ološ — rasrdi se glasno i odmahnu prezirno rukom.

Martin je kao kakav krivac spustio glavu, gladeći u neprilici ispaljeni vrat.

— No da, da — reče više kao za sebe — sve je to istina. Ja sam samo mislio, kad ste mi rekli ... da pitam ...

— Ah, oprostite, kume! — trgnu se Olga. — Ta naravski, hvala vam. Suviše sam se razljutila, pa sam i zaboravila, na što ciljate.

— A šta čovjek može spram nečije volje — uzdahnu olakšano Martin. — Svaki je sebi gospodar.

— Kako je velik posjed i što bi me stajao? — upita Olga s probuđenim zanimanjem.

Na prekide, kašljucajući i pljuckajući, obrazloži joj Martin stanje. Cijena je za Olgino shvaćanje bila upravo neznatna, i ona se brzo odluči.

— Zemlja je naravski dobra? — upita za svaki slučaj, i ne očekujući odgovor.

No Martin je bio u zamahu.

— A zar bi vam što spominjao — reče gotovo uvrijeđeno — kad ne bi bila dobra? Zemlja je izvrsna. U početku sam pomišljao, da ju kupim za Anicu. Skoro će se udati, pa neka ima svoje. No onda razmislih, da će joj već dosta biti muževe zemlje, pa neka joj novac radije stoji na kamatima.

— Onda bi se Ivanov i Benčićev posjed spojili u jedno — pomisli Olga, oćutjevši u tom času, kako joj krv udara u sljepočice i onda nestaje, kao da je istekla. Nesigurna u noge morala se je prihvatiti za Martinovo rame.

— Proljetni vas je zrak obuzeo — reče Martin dobrodušno. — Čudni ste vi gradski ljudi, kao da i niste od krvi i mesa — dometnu mašući glavom.

— Da — reče Olga sabravši se — ja sam jednoč već kazala, da je ovo najluđe proljeće, šta sam ga doživjela.

— Proći će — tješio ju je Martin pružajući joj ruku, jer su baš stigli do Ivanova doma.

— Proći će, proći — uzvrati Olga osjećajući, kako joj te riječi napunjaju dušu nekom nerazumljivom žalošću. Sve je bilo tako ludo u tom najluđem proljeću.

— O zemlji ćemo još govoriti — poviknu preko ramena, prelazeći već branom spram ograde.

— Ima za to vremena — ozva se već iz daleka Martin i izgubi se za ogradom, kašljucajući i pljuckajući na izrovanu cestu.

15.

— Nas dvoje se imamo opet nešto razgovarati reče poluglasno Olga stojeći iza ručka u svojoj sobi pred zrcalom i govoreći svojem liku.

Ležeći zatim na svom staromodnom divanu, promatrala je jednu u tkanini utisnutu stiliziranu ružu i prepustila se mislima.

Ne, ni tetka ni Ivan nisu se lijepo ponijeli spram nje. Trebali su joj kazati, što se sprema, a ne šutjeti pred njom kao pred — tuđinkom. Čime je to zaslužila? Ta ona se je već tako osjećala njihovom! Mislila je već, da i jest njihova, a kad tamo . . .

Sve bi bila dala za cijenu toga osjećaja. Zar se nije spremala već na žrtvu, samo da Anicu i Ivana opet sjedini, ako je moguće Ivan . . . A gle, oni nisu nikad bili sjedinjeniji kao baš sada.

Bila bi lijepa blamaža ta — žrtva!

Ali šta bulazni o žrtvi? Tko bi se žrtvovao? Ta u njoj niti je bilo niti ima čega, što bi morala žrtvovati. Bila bi to

samo uslužnost, zabavna uslužnost. To je, kad čovjek šablonski govori, no glavno je da ispravno misli. A mislila je, da su ju krive pretpostavke skoro dovele do krivih zaključaka, što je međutim još na vrijeme opazila.

— Dosadne ste kao muhe — obrecnu se konačno na svoje vlastite misli i skoči s divana. Vrijeme je, da se radi. Treba poći do Marice. Siromašno dijete.

— . . . ali od Ivana i tetke ipak nije lijepo. Ne nikako nije lijepo!

Danas bi ju već mogao i Ivan pratiti. Vrijeme je lijepo, a on već tri dana sjedi i kreće se po dvorištu. Ipak je lijep osjećaj biti liječnik! Bolesne izliječiti! Nije li to neki biblijski citat?

— Eto, tu će zagonetku tetka sigurno odmah odgonetnuti — pomisli sa smiješkom, silazeći stepenicama u prizemlje.

— Reci tetko — poviče Olga proturivši glavu u kuhinju — tko može bolesne izliječiti?

— Ljubav, dijete — odvrati tetka, pogledavši ju svojim dobrim očima.

— Vama je, tetko, sve samo ljubav — naljuti se Olga zbog pokvarenog plana, te i zaboravi, da tetkin odgovor ospori.

Tetka je zamišljeno motrila, kako odlazi u dvorište, a čudno mekani smiješak poigravao joj je oko usnica.

— Prkosnica — promrmlja miješajući jaja u zdjeli. — Ali draga, draga prkosnica — dometnu zatim u misli, obrativši se opet svome poslu.

16.

Miško Fuček, prozvan jednostavno Miškec, seoski je pismonoša. On spada već u službene osobe, pa se kao takav i vlada.

Služba pismonoše ima, kao i svaka druga, svoje dobre i loše strane. U lošu stranu službe spada svakako činjenica,

da je s njom uopće spojena neka dužnost.. Dužnosti ima različitih, no na nesreću je Miškecovu s njegovom službom spojena dužnost, da, bila kiša ili sunce, mora redovno jedamput dnevno otklipsati do stanice, tamo primiti poštu i raznijeti ju kroz tri sela svoga »rajona«.

Kad Miškec ne bi u tančine poznavao sve navike i poslove vlasnika konja, te kad se ne bi češće sad sa ovim sad sa onim na svome križnom putu sastao i povezao, bio bi mu krušac dvostruko gorak. Ovako se je ipak dalo nekako prekuburiti, a to s tim više, što je na vagu dolazila još i ona dobra strana službe. Ta se je pak sastojala u poznavanju novosti iz čitavog rajona.

Te su novosti Miškecu predstavljale bezbroj vinskih i rakijskih čaša, čašica i fraklića, brda suhe slanine, kobasica i sira, a sve skupa zbrojeno iznosilo je upravo dnevni potrošak hrane i pića Miškecova, te je šest stotina dinara mjesečne plaće mogao slagati na hrpu za svoju Katicu, sanjajući o »gradskoj partiji«, koja će ju ovako imućnu, u obliku kojeg garavog žandara ili blijedog zvaničnika odvesti pred oltar.

No više puta je bilo teško. Ljudi su zatvoreni i nepovjerljivi, kad im netko u život zaviruje. U takovim bi prilikama Miškecu pomagao samo autoritet službene osobe i mnogogodišnje iskustvo.

Došavši u kuću takova šutljivca, znao bi pozdraviti mrko kao ovrhovoditelj. Časkom bi pošutio, tarući sebi zamišljeno vršak nosa, a onda bi najednoč upro kažiprst u domaćicu i mrgodeći se upitao:

— Kakvo vi to pismo iz Amerike očekujete?

— Ne iz Amerike, nego možda iz Zagreba — odala bi se domaćica. Ako je tako upala u stupicu, bilo je sve gotovo, i Miškec bi za čas znao i što i kako. Ako li pak domaćica nije u nju upala, nego se činila nevještom, saznao bi Miškec ipak svoje, dok bi pijuckao ponuđenu čašu vina, a kraj njega se pismo poluglasno čitalo.

No ne samo listovne novosti, već i druge bi Miškec sabirao, povezivao i širio.

Upravo je ispao iz kuće kuma Martina, koracajući teško i promišljeno. Zamišljenu glavu ovjesio je na lijevo rame, što je bio znak najvećeg umnog naprezanja.

Kao slučajno našao se kraj Ivanove ograde upravo u času, kad je majka po plotu rastirala rublje.

Pozdravio je i stao si nos trti. Vrijeme je, veli, hvala Bogu, lijepo, što je osobito za njega dobro. Otkuda dolazi? Baš od Martina, kome je donio mjesečni časopis. Ima ga i za Ivana. Evo ga u torbi.

Pružajući majci časopis zagleda joj u oči, upitavši prigušeno:

— A kakovu to zemlju kupuje vaša . . . doktorica?

Majci gotovo ne ispade iz ruku časopis.

— Kakvu zemlju, čovječe? — zgranu se od čuda.

— Hm — dahnu Miškec — zemlju. Eto, valjda znate, što je zemlja!

— Pa čiju bi, ako Boga znate? — zalomi rukama majka.

— Benčićevu — promrsi Miškec kroz zube. On nije navikao, da se dade ispitivati, već da sam pita.

Majka se prekriži. Ta Miškec je ili sanjao, ili . . .

No Miškec je znao, da nije sanjao. Rekli su mu dosta jasno, pa ili ta žena zbilja ništa ne zna, ili je tako lukava. U svakom je slučaju dobro, da ode.

Otišao je, držeći sad glavu naklonjenu na desno rame i ostavivši majku sa svojim mislima.

Što je to kuckalo i kljucalo u glavi! Kao bijesni roj pčela, koje traže izlaz. U ušima su zujale Miškecove riječi tako nevjerojatno, a opet s takovom sigurnošću, da im se moralo povjerovati.

— Vidiš ti prkosnice! — šaptala je srdito — a meni o tom ni riječi! No čekaj ti! — zaprijeti se i zastade, jer se nije mogla domisliti kazni, koja bi prkosnicu imala stići.

Da ju pita? Ni govora! Ona se ne će uvlačiti svakamo, gdje je ne treba. A da, ona se ne ponizuje.

Samo da nema toga rublja, otišla bi do Martina, da ga pita. Srditi se monolog svrši s pogrdama na rublje, koje je baš danas moralo biti prano, i na Miškeca ,koji je baš danas morao tu novost donijeti. Zatim nastupi briga. Neka, samo njoj poznata briga, koju ne bi nikomu ni za živu glavu povjerila, osim crnom liku Bistričke Majke. Ta što će Olgi ta zemlja, kad...? No, sad je skoro svoju najtajniju misao odala. Misao i nadu i strepnju... Ne, ne, mora biti oprezna, jer se ždrebad lako uplaši!

No s Ivanom mora govoriti, jer joj se čini, da Ivan...

— Zaveži baba! — obrecnu se sama na sebe tako glasno i srdito, da je žuta koka, koja se je kraj nje upravo častila sočnim crvom, uz promukli krik uzlepršala čak na plot i glavinjajući časak na čistoj plahti, srušila se na drugu stranu.

— Grom te spalio! — promrmlja majka, motreći turobno šest otisaka blatnih čaporaka na bijelom tkanju i onda još jednoč tvrdo i neopozivo odluči, da će govoriti s Ivanom.

17.

Po prvi put iza bolesti pratio je Ivan Olgu do kuma Martina. Sjedjeli su u sobi, jer Olga nije dopuštala, da se Ivan izlaže vlazi nizine. Ta liječnička tiranija činila se Ivanu nepotrebnom, jer se je osjećao potpuno zdrav i snažan, pa da nije Olge bilo, davno bi već vrludao uskim nogostupima između vlažnih oranica, kojima je toliko puta prolazio.

Da nije Olge bilo!...

No bi li on bez nje bio danas tako zdrav i snažan? Ovako sudeći, pričinjala se je njezina tiranija nježnom opravdanom brigom, koja je Ivanu godila, pa se je unatoč svome uvjerenju s osjećajem zahvalnosti dao tetošiti,

kao da je zbilja još bolestan, i uživao, promatrajući Olgino zadovoljno lice.

I Marica se je već oporavljala. Opasnost je već davno prošla, no krhko je djetinje tijelo moralo pribirati novu snagu, pa nije ostavljala krevet.

Martin je goste častio vinom, a Anica je živo oko njih obilazila, nudeći ih jelom.

Anica se je mnogo promijenila. Njezina nepovjerenja prama Olgi kao da je nestalo, pa se je pokazivala u punoj svojoj vedrini, u kojoj se je zrcalila njezina velika inteligencija i znanje.

Sve je to Olga opažala s nekom tugaljivom radošću, veseleći se tome zbog Ivana, a opet joj kao zamjerajući. Možda bi joj bilo i draže, da nije tako. No to je nedostojno čovjeka i nije njezino pravo mišljenje. Bit će, da je to ostatak onog neraspoloženja, što ga je spram Anice u početku osjećala.

Da, u početku, jer danas je već dobro. Danas je danas, ali za početak nije pravo znala, da li je bio onda, kad je Anicu prvi put vidjela, ili onda, kad joj je u očima pročitala tajnu...

Martin je uživao. Papkajući svoju lulicu prisluškivao je razgovoru i točio vino. Ni časa miran, prilazio bi stolu i opet odlazio, ravnajući na niskom ormaru i po deseti put šalice, koje su već s početka stajale u uzornom redu. Zatvarao je i otvarao prozore, te se kao krivac šuljao na dvorište, kad se već ne bi mogao suzdržati, da ne pljucne. Konačno se ipak smirio, pa kad je u razgovoru nastupila stanka, čulo se, kako je uzdahnuo.

— A šta uzdišete, kume Martine, kao kozji mjeh — našali se Olga. — Ta sad bar nemate više ni za što uzdisati.

— Eh — promrmlja Martin premjestivši noge — istina je, i opet nije istina. Starost ima uvijek za nečim uzdisati.

— Gle, gle — nasmije se Olga — zar su to uspomene na mladost?

— Gdje je to! — odmahnu Martin — već sam i zaboravio. Ali ovo, što je sada, to još nisam. Kad mi ode Anica, bit će mi pusto, jer ono drugo vižle još... — Ne dovršivši odmahnu rukom.

Anica se zarumenila preko ušiju i poniknula glavom, a u oči joj se uspeše suze.

— Veseliš li se Anice? — upita ju Ivan, primivši joj ljevicom ruke, a desnicom joj dižući podbradak.

— O da, dahnu Anica i zagleda mu se u oči. Neko su se vrijeme tako gledali nasmiješeni i zamišljeni, kao da i ne misle na druge.

— E onda vam ja ne mogu pomoći — prekide Ivan šutnju i pogledavši Martina, sjede opet na svoje mjesto.

— Vidim to i sam, vidim — zakima glavom Martin i odmahnu rukom, lukavo škiljeći na Ivana.

Olga je osjetila opet približavanje one smiješne slabosti, koja ju je uvijek podilazila, kad bi se radilo o Aničinoj udaji. Sve je to lijepo, i nje se to savršeno ništa ne tiče (jer tako valjda želi i Ivan, kad s njom o tome ne govori), ali ona nije naučila prisustvovati takovim nježnim obiteljskim prizorima. Ne zna ni što bi sad morala reći, a ni kako bi se držala. Najbolje je zato da izađe...

Pošla je Marici.

Dijete je radosno s njezina posjeta. Gleda ju velikim zahvalnim očima, koje se u omršavjelom licu čine još većima. Voli držati Olginu ruku i igrati se prstenjem. Olga je dobar liječnik. Zna se približiti mišljenju djece i govoriti njihovim jezikom. Djeca ju vole i povjeravaju joj se. To je opazila već i u bolnici, a raduje se, da je tako i sada.

— Nešto bih ti rekla, ako me ne ćeš odati — šapće Marica, sakrivši svoje lice Olginom šakom.

— Ne ću te odati — uvjerava ju Olga, uvjerena, da će opet moći da zaviri dublje u jednu djetinju dušu.

— Rekla je Anica, da će ti, kada se budeš udavala, pokloniti odijelo, što ga je sama tkala. Jako je lijepo, sa svilom...

— Kada će mi pokloniti? — upita Olga pocrvenjevši preko ušiju.

— Ta, kad se budeš udavala. No sad se ne trebaš tako zacrveniti, jer ćeš me time odati...

Zloba ili naivnost? Valjda naivnost, jer ne može vjerovati, da je Anica tako... tako...

No dijete u svakom slučaju nije ništa krivo. Ne, nije krivo.

— Marica se ne smije umarati, već mirno ležati i udisati svježi zrak. Igre je dosta, jer Marica mora htjeti da čisto ozdravi i bude opet jaka. Tako, samo lijepo mirno i poslušno ležati...

Bilo je neobično teško izgovoriti sav taj nesmisao uz svoje vlastite misli, ali je ipak išlo. Liječnik mora druge liječiti, makar i sam bolovao. To mu je dužnost...

Htjela je pozvati Ivana, da se vrate kući. No kad je stupila u prvu sobu, sjedjeli su Ivan i Anica sami, vodeći živahan razgovor. Ivan je opet, ili još uvijek držao njezinu ruku, a ona je govorila užarenih obraza i rasplamtjelih očiju.

Prije nego su ju opazili, zakrenula je mjesto u sobu — u dvorište. Što će im smetati! Ta i onako se već dugo nisu razgovarali.

Stala je pod prozor, ne znajući, da je otvoren, i tako je mogla čuti Ivanove riječi, koje su joj se kao sjekirom usijecale u dušu.

— Drago mi je — govorio je Ivan svojim blagim glasom — što si se uvjerila, da si bila u krivom. Ona me nikada ne bi mogla za takovo što predobiti. Nasuprot, valjda i sama vidiš, da Olga...

Dalje nije htjela ni mogla slušati, nego je začepivši uši rukama, pošla prama ogradi.

— Ipak je dakle bila zloba — pomisli sa gorčinom. No hvala Bogu, da je sada konačno ipak valjda sigurna, da joj ona ne će preoteti Ivana! Nikada joj ona ne bi preotimala Ivana! Nikada! Ne bi ga uopće uzela, jer...

jer... — Smiješno si ti, moje srce, u svojoj povrijeđenosti. Čini se gotovo kao... Ah, Bože moj, ja sama ne znam već, što ni kako...

Kraj nje se pojavi Martin, s nekakovim štampanim oglasom u rukama.

— Šta je to, kume? — pruži Olga ruku za oglasom. Dobro joj je došao, da se otrese svojih misli.

Bio je proglas »Lige za promicanje pučke prosvjete«. Najavljivao je, da će sutra na večer, u velikoj sobi gostione Moser, član lige Dr. Franjo Bračun održati predavanje o gospodarskim problemima sela.

— Vi svakako idete na to predavanje? — upita Olga Martina.

Martin se nekako nevoljko mrštio. Bilo je vidljivo, da ga to predavanje baš ne oduševljava suviše. I sam Ivan, koji je u taj čas pristupio, pokazivao je za stvar malo zanimanja.

— M-da! — ozva se konačno Martin — slušao sam ja već takova predavanja. Govorilo se o svemu, pa opet ništa!

— Kako — ništa? — začudi se Olga.

— A eto tako. Koja nam korist od toga? Baš kao u onoj priči o divljem i pitomom konju!

— Kakova je to priča, kume? — upita Olga pogledavši Ivana, koji je zamišljeno gledao u daljinu. Osjećala je, da Ivan daje Martinu pravo i to ju je ispunjalo radoznalošću.

— Kad baš hoćete čuti, bilo je to tako — nakašlja se Martin i naslonivši se na deblo jabuke, stade pripovijedati:

— Divlji se konj na paši sastade s pitomim. Razgovarali su o svemu i svačem, dok ne dođe govor i na život pitomoga konja. Pitomi je istužio divljemu sve svoje jade i nevolje, teškoću rada i loše hrane i toplo mu savjetovao, da se nikada ne da uhvatiti. Da bi ga bolje uputio, opisao mu je lovce, vrijeme, kada izlaze i sva opasna mjesta, gdje običavaju loviti. No svemu se tomu dade izbjeći ako

slučajno na njih i nabaše, ako samo bude dobro pazio na zamku. Zamka je ono glavno, što lovca čini opasnim, pa kada ne bi nje bilo, ne bi bilo nesretnih konja.

— Divlji se je konj srdačno zahvalio na uputama i veselo ržući odskakutao u šumu.

— Prošlo je nekih osam dana, kad pitomi konj, ušavši poslije rada u staju ugleda svog divljeg druga, gdje sputan i dršćući leži na slami.

— Krasno — reče pogledavši ga ljutito — lijepo sam te upućivao, da paziš na zamku, ali si ti, čini se, moje savjete bacio pod kopita.

— Nisam, brate, zaboravio — prostenje sapeti konj. — Kad sam ugledao lovca, prepoznao sam ga po tvome opisu. Sjetio sam se odmah i to, da je bilo opasno vrijeme i opasno mjesto. Odmah sam se stao na sve strane ogledati, ne bih li gdje ugledao nešto, u čemu bi mogao naslutiti zamku, kad me nešto sape oko vrata, da sam izgubio dah i posrnuo. Nesreća, kako vidiš i ništa drugo!

— Kakva nesreća, budalo? — poviče pitomi konj — ta baš ono, što te je sapelo oko vrata, bila je zamka!

— E moj brate — tužno će sputani — zaboravio si mi reći, što je zamka i kako dolazi, a ja te ne dospjeh pitati. Da si barem u času nevolje bio sa mnom, pa da si mi samo viknuo: »bjež« — ne bih jadan postradao...

— To je — reče Ivan, kad su se kući vraćali — istina o sutrašnjem predavanju. Doći će, istresti nekoliko tisuća riječi, i otići. Što je ostalo? Ništa.

— O, onomu, što čuje, mora seljak razgovarati. U razgovoru će uz različne upadice, protivna mišljenja i primjere dobiti konačno mišljenje. Možda baš u taj čas postoji u selu sličan slučaj, pa će teoriju primijeniti na sam život. To bi bila bar nekakova korist. No ima li seljak za to vremena? Dok bi on došao do toga, da o nejasnome traži razjašnjenje ,dotle je predavač već preko svih brda. Pitanje ostaje neodgovoreno i zanimanje za predmet pada.

— Uopće, da li je to ona prava potreba seljaka?

— Predavanje je poučavanje. Katedra, očale i autoritet. — Zapamtit ćete to i to, a tko ne zapamti, sam je sebi kriv. — Toga seljaku ne treba.

— Ne treba učenja, već pomoći Ta on radi već i onako jedan golemi posao za sve, pa i za one, koji se uče. On je njih izučio i, što oni znadu, njegovo je. Ne treba ga dakle poučavati, jer ako on istom uči, izvršuje dvostruki rad, već mu u potrebi treba gotovo znanje dati. Kao što i seljak ne uči druge, kako se ore i sije, već daje gotovu hranu.

Išli su cestom, koja je lagano tonula u sumrak. Prema njima je, vraćajući se s paše, dolazilo blago. Pred rumenom pozadinom horizonta činili su se rogovi tustih volova crni i dvostruko veliki, a uzvitlana prašina titrala je u zraku.

— Sklonimo se u stranu, dok se prašina ne slegne! predloži Olga i oni se povukoše na livadu, preskočivši uski jarak.

Ivan ju zahvalno pogleda, znajući, da je to i opet zbog njega rekla.

Za čas opet prijeđoše na cestu.

Prolazeći mimo Benčićeva ugla zaustavi se Olga. — Što misliš — upita — o potrebi jedne besplatne liječničke ambulante, koja bi bila svakome pristupna, da potraži i savjeta i liječenja i lijeka?

— I te kako bi trebalo — zamišljeno će Ivan. Po liječnika treba kolima deset kilometara daleko, a on ili nije kod kuće, ili je opsjednut pozivima. Ali tko bi to besplatno radio! Nema nikakove nade, da će država baš ovdje urediti stanicu...

Uđoše u kuću, u kojoj je već gorjelo svjetlo Bilo je ugodno veče i tako je prijatno bilo za stolom sjedjeti.

Liježući kasnije u krevet, koji je mirisao ozonom, cakleći se od bjeloće, šapnula je Olga kao zaključujući neku dugu raspravu: — kocka je pala!

Zatim po prvi put nakon dugog vremena zaspi zdravim snom bez snova.

18.

— Htio bih ti nešto pokazati — reče joj Ivan jednoga dana. Sjedjeli su na klupi pod kruškom, puštajući, da ih sunce obasjava.

— A što to? — upita Olga.

— Ne znam ti kazati, a i bolje je, da ti ne kažem. Kad budeš vidjela, nazovi sama, kako hoćeš.

Uveo ju je u kuću Jure Žunića.

Na vratima ih dočeka domaćica.

— Jesmo li svi, strino? — upita Ivan ulazeći.

— Nismo još, Ivane, ali će doći sigurno — odvrati veselo domaćica, motreći Olgu dobrodušnom radoznalošću.

Olga se nije predstavila, već samo rukovala jer je znala, da već čitavo selo za nju zna, a koga Ivan uvodi, taj ima slobodan prolaz.

U prostranoj svijetloj sobi okupilo se bilo oko desetak mladića i više djevojaka, koji ih dočekaše sa srdačnom otvorenošću. Spontano i bez uvoda upadoše u živi razgovor. Govorilo se o gospodarstvu, pročitanim knjigama i opažanjima. Mnoga je stvar bila iznesena autoritetom individualnog shvaćanja, no u razgovoru uz primjedbe i protivna iskustva pokazalo bi se mnogo prvotno mišljenje pogrješnim. Shvaćanje se mijenjalo, nadopunjalo i ispravljalo, dok nije zadobilo konačni ispravni oblik. Na tom ciseliranju nije nitko mogao osjećati svoje osobite zasluge, i time se nad ostale uznijeti. Istinu su postigli svi zajedno, čitava cjelina i svaki ju je pojedinac sada znao, kao da je u njegovu duhu samonikla.

I Ivan je u razgovoru živo sudjelovao no tako, da su sva mišljenja bila ravnopravna njegovom. Pobjeđivao je dokaz, razlog, logika. Stvarala se istina, bila ona na ovoj ili onoj strani. Razgovorom je ravnao, više tehnički nego stvarno. Izazivao je i vješto podržavao pitanja, na koja ne bi odgovorao on, nego svi. Podražavao je prosvjede i oprečnosti. Krivi bi nazor progonio, dok ga ne bi natjerao u apsurd,

no onda opet ne bi bio on, koji ga je utjerao, nego bi na pomol apsurda već svi za nj znali i zajedno bi ga otkrili. Njegov udio u raspravi bio je golem, ali u toj zajednici duševnih pregnuća nije ni za jednu crtu vidljivo odskakivao od cjeline, ostajući samo njezin dio, — jedna potrebna, ali ničim ne naglašena uloga u zajedničkoj težnji stvaranja. Niti je poučavao niti predavao, već se zajedno sa svima lomio i probijao od početka k svrsi. Olgi se je činilo, da bi se tim načinom i bez osobite stručne spreme u većini životnih pitanja sela dala utvrditi istina.

Sama je s početka šutke, a kasnije i stvarno sudjelovala. Povučena je u razgovor neopazice, da se početku ni sama nije mogla sjetiti, pa nije ni opazila ,kad se je soba ispunila novim pridošlicama Svejedno je, da li ih je deset ili stotina, ona se je osjećala njihovim dijelom, kao atom među atomima cjeline. To pak, što se svi ti atomi trude oko jednog te istog, čini uspjeh cjeline.

Dodoše i na poplavu i tifus. Ne zna, kako je počela o tifusu govoriti. Bio je to u stilu sastanka vođeni razgovor. Svaki je o njemu nešta znao, čuo, iskusio ili naslućivao. Trebalo je sve to samo povezati, zajedno s drugima preispitati i najednoč su o tifusu znali svi sve ono, što treba. Olga je osjećala, da svi znadu, a osjećala je i to, da tako savršenu i jasnu monografiju o tifusu nije nikada dosada posjedovala. Da li ju je ona stvorila? Nikako! U njezinu je spoznaju ušla kao i u sve druge: od nekud, iz cjeline.

Sjeti se, da već dugo nije primijetila Ivanov glas. Potraži ga očima i ugleda ga, kako oslonjen laktom na ormar stoji baš njoj nasuprot. Gledao ju je očima, u kojima se zrcalilo oduševljenje, sreća i zanos. Taj pogled ju je palio, nagoneći joj krv u lice, no ujedno ju napunjao nekom širokom srećom, da je uzdrhtala . . .

— A sada ćemo zapjevati — predloži Ivan i svi prihvatiše prijedlog. Pjevači i pjevačice se odijeliše, a pred njih istupi zborovođa, Jurica Žunić.

Prostranom sobom zamnije pjesma . . .

Da li ju je slušala? Moguće, ali ne zna pravo. Svakako nije toliko slušala ušima, koliko nečim drugim. Možda dušom. Slušala je i gledala, jer gle, kao da se stari, godinama izglađeni tramovi stadoše uzdizati i proširivati! Slika Majke Bistričke nad glavama pjevača kao da je oživjela, smiješeći se svojim zagonetnim smiješkom. Sve se je zavilo u neku prozračnu finu maglicu, stopilo se u jedan žrtvenik, u jedan svečani, sveti hram. Tim hramom treptjela je veličanstvena himna srdaca, skrušenih i zanosnih pred svojim Bogom.

— Veliki je svanuo dan — narodu, koji je dobre volje. Anđeo stražar neka bdije nad udesom njegovim — hrvatskom imenu slava i blagoslov . . .

Nikada se Olga nije osjetila tako blizu Bogu kao sada. Na oči joj navriješe suze, koje nije otirala. Tekle su joj niz lica i kapale na skrštene ruke, ostavljajući u srcu smirenje i radost.

Pjesma se je rasplinula negdje u drevnom tramu, koji je stoljetnim mirom primio u se taj dar pokoljenja. Lastavičji cvrkut prodro je u sobu.

— A sada idemo u voćnjak — prekide Ivan tišinu, i svi se zaputiše.

Jurica Žunić išao je uz Olgu.

Govorili su o lijepom oporavku Marice Tunderove.

— Čudno je — primijeti Olga u razgovoru, da se tifus nije nigdje drugdje pojavio, nego baš kod kuma Martina. Svi su bili neupozoreni, a zdravstvene se prilike u mnogim kućama ne mogu s Martinovim ni usporediti? Pa ipak . . .

Nasmijavši se, odmahnu Jurica glavom.

— Nisu bili neupozoreni — reče, pogledavši postrance Olgu — nego su šta više na vrijeme saznali sve, što im treba da se očuvaju.

— Ne razumijem vas — začudi se Olga. Pa tko im je? . . .

— Vi sami — nasmije se Jurica srdačno.

— Ja?

— Dakako. Ta vi ste uputili Anicu, a ona je još isti dan kod našeg razgovora upozorila i uputila sve ostale. — Časkom je zašutio, a onda zamišljeno dometnuo: — Da nije toga bila, sada bi sve ono tamo ležalo.

I mahnu rukom spram dola.

Olga osjeti u isti mah i ponos i stid. — Zar ja nisam i sama mogla na to misliti — sjeknu joj mozgom. — Eto, Anica je mislila. Primila je od mene i dala svima. Spasila je možda selo, ona, Anica, sa tamnomodrim očima i sumnjičavim zaljubljenim srcem. I to samo zato, što je bila svijesna, da je atom cjeline. Tko ju je tom svijesću nadahnuo? Pred njom je stajao Ivan, razgovarajući s ostalima i promatrajući ozbiljnim očima lišaj, koji je na jabuci izbio.

— Da, on — pomisli Olga — jedini on.

Nešto kao ljubomor javi joj se u srcu, no ona je taj osjećaj nazvala stidom zbog pogrješke, koju je počinila ne misleći na opću opasnost.

— Kako je to dugo i zamršeno ime za jedan obični osjećaj! — pomisli sa smiješkom i priključi se ostalima.

19.

— Dakle upita Ivan, kad su se nogostupom između livada vraćali kući — kakovo si ime dala onome, što si vidjela?

— Nikakovo — odvrati Olga. To je tako lijepo i vrijedno, da bi ga bilo šteta imenom ograditi.

— Možda, sporazum duša — nastavi kao za sebe — no ni to nije dovoljno snažno.

— Pravo imaš — odobri Ivan — ni ne treba imena.

I izišavši na cestu ugledaše već iz daljine kola, koja su polako vukla dva izmorena i znojna konja. — Gle, to su Kalenićevi konji — poviče Ivan. — Jučer su odvezli u grad rodilju, koja se je već dva dana uzalud mučila.

— Kako je, Tomo, s Marom? — upita Ivan kočijaša, zaskočiv na vagir.

Seljak, koji je na kolima sjedio, zurio je nekud pred sebe mrtvim i ugaslim pogledom. Konji su i dalje lagano vukli kola, i oni sad tek opaziše, da čudni kočijaš nema ni šešira ni biča, a uzde mu vise, zadjenute između nogu.

Konji su išli sami, vođeni nagonom.

— Tomo, Tomo! — zaviknu Ivan prodrmavši seljaka — što je s Marom, govori!

Sada tek svrnu seljak svoj nijemi i odsutni pogled na Ivana i šapnu hrapavo, kao da se je odučio govoriti:

— Pre-kas-no!

I zagledao se zatim nekud pod konje, kao da je vlastitu riječ od nekoga čuo, pa ju još nije ni sam pravo shvatio. Kao tračak neke oživjele nade bljesnu mu u mrtvim očima i on, okrenuvši se naglo, stade u kolima razmicati sijeno.

U udubini se ukaza crni lijes, s velikim bijelim križem na pokrovu.

Stajao je tako, držeći u svakoj ruci šaku sijena, i gledajući čas u lijes, čas u Ivana, kao da ga pita i čeka na objašnjenje. Onda mu se najednoč iz grla izvi hropljivi smijeh, suh kao štektanje, a strašan kao ludilo.

Konji su i dalje vukli kola sporim i iznurenim korakom, udaljujući od njih sliku gologlavog prosijedog čovjeka, koji je izgubljenim pogledom zurio u crni lijes, cereći lice u nekom paklenom smijehu.

Onda se izgubi za uglom.

Ivan je stajao tiho i oborene glave, a Olga je plakala.

— I još uvijek je toliko toga — prekasno — protisnu konačno Ivan kroz stisnute zube, koji su cvokotali. Bio je skršen i tužan, što ga je činilo starim i bolesnim.

— Ne očajavaj, Ivane — svečano reče Olga položivši mu na rame ruku. — Ovo je posljednji mrtvac u selu, koji je umro zato, što je — bilo prekasno!

Ivan ju pogleda toplo, ali s nerazumjevanjem.

— Amen — šapnu bez uvjerenja.

*

20.

Vremenski je tok jednomjeran i neopoziv. Zaustaviti ga ili usporiti značilo bi isto, što i zaustaviti zemlju u njezinu toku. Od kolijevke do groba hrli čovjek putanjom vremena bez zastajkivanja i povraćanja, smijući se tek koji put u hodu ogledati.

No dok je tako sam vremenski tok neopoziv i apsolutan, predodžba njegova je skroz relativna.

Zločincu, koji za sedam dana čeka oslobođenje, jedan je dan dug kao tri druga, a onome, koji za sedam dana očekuje smrt, hrle ti isti dani kao satovi. Čovjeku bez zanimanja otezat će se dani kao tjedni, a učenjak, koji rješava problem, očajavat će zbog brzine, kojom mu vrijeme leti. Predodžba dakle toka vremena zavisi ili od toga, što očekujemo, ili od toga što nam je duh jače ili slabije uposlen.

Primijetimo li dakle, da su Olgi dani letjeli kao u nekom vihoru, potvrđujemo ujedno, da su bili ispunjeni tolikim zanimanjem duha, da su uz to zanimanje iščezavali neprimjetno kao časovi.

Tako je i bilo. Sam dolazak ovamo, te slobodno duševno drugovanje s Ivanom učinilo je, da joj se je iz tamnih dubina podsvijesti izdiglo ono već napola zamrlo sjećanje dalekog porijetla. Dignuto jednoč u njezinu poštenu svijest, automatski je iz nje potisnulo onaj blagohotni indiferentizam, kroz koji kozmopolitska civilizacija podržava svoju superiornu vrijednost, i na njegovo je mjesto postavilo onaj sitni plamečak sjećanja na iskonsku narodnu kulturu, koji se je stidljivo sakrivao za bolećivim pojmom atavizma.

Dalje sudjelovanje u Ivanovim mislima nije moglo drugo, nego taj plamečak proširiti, dok joj nije bukteći zahvatio dušu i srce, uništavajući korov, koji ih je ovijao.

Na tako priređeni osnov kapnuli su razgovori u kući kuma Martina i Jure Žunića kao plaha proljetna kiša u otvorena njedra majke zemlje, budeći u njoj klicu, koja će donijeti zdravi plod. Duhu se otvoriše posve novi vidici i

putevi. Oči kao čudom progledaše, videći ono, što dosada nisu vidjele, uši stadoše uz zvuk razabirati prizvuk i podsmisao. Bilo je to, kao da se je pred njom iznenada razmaknuo zastor i ona pogledala u novi svijet, s nekim posebnim shvaćanjem i zakonima. Sistem njezinih dosadanjih nazora bio je poništen i u sve vjetrove raspršen, a na njegovu se mjestu pružio daleki neslućeni put, kojim je smjelo zakoračila, jer je istim putem vidjela koracati svoj čitav veliki i dragi narod . . . Koracati tim putem značilo je: rad.

I svi su joj dani ispunjeni radom. Ona nije ovdje više gost, već domaća. Mnogo je posla, a dani lete. Ivan se za nju zabrinjuje, no oči mu svijetle kao crni dragulji, kad ju njima pomiluje, a ona se smiješi u sreći svoga rada.

Čim čuje, da ju negdje trebaju, odmah dolazi. S početka ju je dočekivalo nepovjerenje, a blagoslov samo ispraćivao. Sada ju blagoslov već dočekuje. Ne poučava ih, već skupa s njima govori o bolesti, sluša i ispituje, savjetuje i — liječi. Nagrada je koja suza, blagoslov ili stisak tvrde žuljave ruke, i sve je tako razumljivo, jednostavno, divno.

Razgovor s mladeži njoj je odmor. Pred njom se spremno otvaraju netaknuta srca i duše, iz kojih struji shvaćanje prastare i duboke kulture, zadahnute mirisom cvijeća i šume, svijetlom sunca i dubinom predaje.

Pojmovi, koje je već davno shvaćenima smatrala, dobivaju novu sliku i smisao. Stvari, za koje se nije zanimala, dolaze u središte njezina zanimanja. Konačno je toliko u taj novi život utonula, da se nije mogla dosjetiti, kada je u drugome živjela.

Težište njezina života bilo je preneseno i s tog je težišta promatrala mnoge stvari drugačije nego prije. Bio je to drugi život, kao na nekom novom planetu . . .

Ivan je već nekoliko dana mrzovoljast i zamišljen.

Svaki je čovjek svijet za sebe, koji se pokreće vlastitom centralnom snagom i upravlja rasudbom vlastitog mozga. U taj svijet nema nitko više uvida nego onoliko, koliko čovjek hoće i dopusti. Ima doduše ljudi, za koje se kaže,

da im misao leži na jeziku, ali to su izuzeci. Obično čuva čovjek ljubomorno ključ svog misaonog svijeta, ne povjeravajući ga nikome. U tom su svijetu jedini stanovnici misli, i te, ako ne izađu na svijetlo preko jezika ili očiju, ostaju vječno nepoznate.

To je i blagoslov i prokletstvo ljudi.

Ivan je mrzovoljast...

S činjenicom, da čovjek ne može prodrijeti u misaoni svijet drugoga, pomirili su se ljudi možda zato, što su se snašli s tom nemogućnošću a možda i zato, što ovo stanje svakome za samog sebe i predobro dolazi. Imade ih doduše opet, koji će sve pokušati, da saznadu tuđu misao, ali to su opet izuzeci. U pravilu se ta ograda poštuje, i to se poštovanje smatra finoćom duha. Pa kako je ljudska potreba, da svaki svoj osjećaj konkretizira, okrstivši ga imenom, prozvano je to poštovanje »zaštitom slobode misli.«

Tako su ljudi, stvorivši iz jednog nepromjenljivog stanja zakon, i opet jednoč izmakli priznanju svoje nemoći.

Kraj takova je stanja imao Ivan pravo, kad nije svoju majku pravo shvaćao. Uzrujana i ozlovoljena zahtijevala je ona od njega, ni više ni manje, nego da govori s Olgom i sazna istinu o kupnji Benčićeve zemlje. Neznati o toj stvari ništa, dok već čitavo selo o tom govori, znači sramotiti svoj vlastiti dom i prikazati ga razrožnim. Međusobni dogovor zakon je složnog seljačkog doma. Odluku o nečemu donosi dom, a ne pojedinac, a ako nije tako, onda u domu nema blagoslova Božjeg, što je sramota.

Sve bi to Ivan uviđao i priznavao, kad bi u istinu bilo tako. No na čemu majka svoj nazor osniva? U svojoj velikoj ljubavi spram Olge smatra ju već članom svog užeg doma. Da li je to dovoljno? Zar nije to i suviše jednostrano i samovoljno, jer tko zna, kako se prema tome domu osjeća Olga? To je važno, a ne ono prvo. Ako je pak tako, ima li on prava?...

Zato je eto Ivan mrzovoljast, te smrknuta čela teše novi potporanj za kola. No kako god razmišljao, niti se može majci posve protiviti, niti se opet može s njom posve saglasiti. Na to pak nije naučan, jer je to prvi put, što s majkom nije u nečemu saglasan.

No što hasni razmišljati? Majčina je želja za njega još uvijek zakon. Valja dakle pokušati.

Odlučno je odbacio potporanj i oprašivši se zaputio se u selo. Olga je naime u selu. Više uopće skoro i nije kod kuće. Uvijek je zaposlena i uvijek se žali, da ne može na sve dospjeti.

Od Joška Čuntića je saznao, da je Olga pred neko pola sata ušla u kuću Caparovih. Valjda zbog onih čirova, od kojih im dijete trpi.

Došao je do Caparove ograde i provirio preko živice. Kraj ogradnih se vrata igra mala Barica, vozeći svoju bebu u kutiji od cikorije.

— Barice! — zazove ju Ivan — jeli kod vas gospodična doktorica?

Dijete je ustalo od igre i zagledalo se u Ivana svojim bistrim, nedužnim očima. Kažiprst desne ruke morao je nekoliko puta obići svih osam jedva izraslih sjekutića, dok je odlučila uvjerljivo kazati:

— Ni-je.

— Zar je već otišla? — začudio se Ivan. — Ili možda nije ni bila?

To je za Baričino shvaćanje očito bilo previše pitanja najednoč. Kažiprst se je zaustavio u desnom uglu usta, naglasivši tako, da je razgovor dovršen.

Ivan se neodlučno okrene namjeravajući, da ode. No u tom času, kao uvijek kod djece, provali iz Barice ona dječja povjerljivost, zbog koje, ako i ne kažu, što se od njih traži, ipak odgovore više, nego što ih tko pita.

— Te — nema kod nas — brbljala je Barica žureći se i naglasivši onaj »te« — kod nas je samo naša Olga, jel bjatac bolestan...

Ivan se od srca nasmije. Ušavši u dvorište podignu Baricu u vis i poljubivši ju u puni obraz reče:

— Veliš, naša Olga, naša Olga! No onda ćemo se i s našom Olgom zadovoljiti, a gospodičnu doktoricu ćemo pustiti, gdje jest.

U to je izašla i Olga, vesela i nasmijana kao uvijek, kad je u poslu. Ispratio ju je domaćin, držeći njezinu nježnu bijelu ruku dugo, dugo, među obim svojim snažnim rukama.

— Znaš, što sam opazio? — upita Ivan idući uz Olgu. I ne čekajući na odgovor, nastavi: — Ti si u to kratko vrijeme stekla najviše priznanje, što ga seljak može nekomu dati. Dano ti je plemstvo srca, i s njim poštovanje i ljubav. Nisi više među njima tuđinka i sve, što imadu, tvoje je kao i njihovo.

— Po čemu to sudiš? — upita sa zanimanjem Olga.

— Po tome, što te narod naziva »naša Olga.«

— Zar je u istinu tako? — uzviknu Olga, a oči joj se napuniše radošću.

— Jest — potvrdi Ivan — a to je ono najviše, što čovjek kod seljaka može postići. Kad narod nekoga nazove svojim, onda su sve seljačke majke njegova majka, svi očevi njegov otac, a sav seljački svijet njegov brat. Sva su srca njegova, jer je on u svima. Stoljetni tramovi zašaputat će, kad on u sobu uđe, potamnjele će svetačke slike prosinuti blagoslovom, a starac stogodišnjak spremno će mu pričati o prošlosti, jer je ta prošlost i njegova, a upravo u njezinom neprekidnom lancu leži iskonsko plemstvo seljaka, jer ga spaja sa velikim počecima, u kojima je on pokrenuo ovu istu kulturu, koja je i danas još osnov svega.

Olga je zaneseno slušala. Dušom joj je treptalo neko veliko ganuće, pomiješano s raskošju sreće.

— I to sve meni... sve meni! — šaptala je tiho skrstivši ruke na grudima, kao da se boji, da joj netko ne ukrade iz srca njezinu radost. No onda ju najednoć nešto stegnu, kao da se je nečega neugodnog sjetila i ona pomisli: — Nije to svuda, nije...

Stigavši kući uđoše u gospodarsko dvorište, jer je Ivan htio dovršiti svoj potporanj. Olga se opet razvedrila i sjedeći na rudi njihala se na dječji način, dok se je Ivan nogom zavjesio o kozlić, rezuckajući i dotjerujući potporanj. Oko njih je švrljao Šarko, motreći ih svojim rječitim pogledom. Puran je tiho ćurlikao mjereći pogledom visinu plota, iza kojega se bjelasalo perje malene purice. Negdje je zadovoljno riknula krava, a za tim zamnije nečiji smijeh, praćen topotom ždrebeta po gumnu.

Bilo je tako ugodno ljuljuškati se u zraku protkanom suncem i mušicama, a zasićenom mirisom sijena s otvorenog sjenika.

Sunce, zrak i zemlja, tri izvora i podržavatelja života davali su svu svoju raskoš, da probuđeni život zaslade. Njihovo je nastojanje stvaralo melodiju zdravlja, sreće i mira. Spokojnog mira duše.

Kad se čovjek svom dušom zanese u slušanju neke melodije, onda svaki glas, koji izvan melodije dolazi, djeluje kao udarac. Zato je i Olga nehotice skočila kao udarena, kad je Ivan tu sunčanu melodiju raskinuo, upitavši naglo:

— Zar je istina, da kupuješ Benčićev posjed?

U prvi čas nije uopće shvatila, pa se je okrenula spram njega, kao čekajući, da ponovi. No kad on nije ponavljao, već je spuštena lica namjerice pomno pregledavao svoj rad, stala si je sama u pamet dozivati glas po glas, riječ po riječ, dok konačno nije sastavila pitanje.

Bilo je to obično pitanje, kome se odgovara sa »da« ili »ne«, no nju je napunjalo nekom žalošću.

Zašto uopće nije mogla o tome s Ivanom govoriti? Koliko je puta htjela, no u zadnji bi joj čas ipak ostala usta zatvorena.

Kad netko o nečemu šuti, ne želi to ni s kim dijeliti. Da li to i u ovom slučaju stoji? Ne, ona bi bila rado govorila, no šutjela je sigurno za ustuk drugoj šutnji, koja ju je tako boljela.

Zašto Ivan i Anica pred njom šute? Možda ona i zna, zašto. Uzljubili su se prije, nego je ona došla i sreća im je bila savršena, dok nije ona došla. Strani elemenat, ubačen u harmoniju. S početka je se nekako boje, osobito Anica, jer ju zbunjuje prostorna blizina njezina prema Ivanu. Ta tko zna, možda?... No kasnije ju puštaju po strani. Bezopasna je, ali baš zato ne žele da joj povjere svoju sreću, jer što se ta nje tiče?

U tomu leži bol. Ona je »naša Olga« svuda, samo ne kod njih dvoje...

Ivan je već davno podigao lice, koje se je osulo rumenilom. Pogledavao je Olgu kao krivac, premda je sve više postajao svijesnim, da se svojim pitanjem nije mogao ni o što tako veliko ogriješiti. No Olga je još uvijek stajala otkrenutog lica, razmišljajući.

Zašto ju sve to tako — boli? Nije ni uvrijeđena ni ponižena. Ne, ne, nju to ne vrijeđa, već joj zadaje bol, kakovu bi osjetila, kad bi joj koje osobito drago lice pozlijedilo srce.

Zar je njoj Ivan uistinu tako — drag?...

Ah, to glupo srce, koje se još uvijek nešto pita. Zar je uistinu sastavljeno od samih pitanja? Da nema onog mrvička mozga, bio bi život s njim prava lakrdija.

Pa što onda? Zar sve to nije upravo smiješno, da bi se mogla samo smijati, smijati! Onako suho, kako se je smijao Tomo, vozeći lijes mjesto žene, — Hahaha!... Pre-kas-no!

Žuri se negdje na vlak, no on već polazi. Zvižduk, dim. Netko ju ustavlja i viče joj u uho: — Madame, vous avez se mis en retard, sur le train dans le pays de l' Amour...

— Hahaha! Skočit će ipak još u vagon, no na njemu stoji netko vičući joj: — Sie haben den Zug ins Land der Liebe verpasst!...

— Ha-ha-ha!

Još je tu posljednji vagon, no i na njemu stoji vlakovođa. — Prekasno — upućuje ju ozbiljno i kratko, odmahujući fenjerom...

Netko ju drži za ruke. Ivan stoji pred njom i govori.

— Što je, za Boga, prekasno? Dva puta si to ponovila. Zar sam ja nešto kriv? Oprosti, ako sam te ne znajući uvrijedio!...

Pustio ju je i pošao ne shvaćajući ništa, ali ipak nekako potresen.

— Vrati se, Ivane — zove ga Olga sabirući se. — Vrati se! — nastavlja nestrpljivo, kad je on oklijevao, da se zaustavi.

Vratio se je.

— Moji živci — kuša mu objasniti i osjeća, da laže. — Čini mi se više puta, kao da mi se miješa!

Ivanov je pogled već opet pun nježne zabrinutosti.

— Previše radiš, previše — kudi ju blagim glasom privodeći ju klupi.

— Ah, rad — odmahuje Olga nehajno. Onda najednoč, kao da se je na nešto odlučila, sjedne naglo i ponudi ga:

— Sjedi i ti, Ivane. Razgovarat ćemo. Čini mi se u ostalom, da sam ti dužna i neki odgovor.

Na čas je umorno zastala, no onda opet nastavi:

— Ne misli, da sam šutjela, jer nisam htjela govoriti. Bilo je tomu razlogom nešto sasma drugo. Nešto, što ću ti možda jednoč reći. Ne, ne, nikada ti to ne ću reći, ali to je — zar ne — svejedno?

— Ne govorimo uopće o tome, ako ne ćeš — upade Ivan živo.

— O tome, ne... Naravski. Ali o pitanju. Smiješno bi bilo, da ne odgovorim. Da, ja kupujem Benčićev posjed. Uglavnom trebam kuću, no oni prodaju samo sve zajedno. Kupit ću dakle sve. Zašto?

— Vidiš Ivane, mi znamo, da je duša apstrakcija. Pojam. Pa ipak se vlada kao materija. Misao je za nju sjeme. Primi ga, zatvori, izbaci plod. Plod je odluka, djelo.

— I ti si u moju dušu ubacio sjeme. Svoju misao. Bilo je to još onda, u početku, kad si kušao opravdati mi oca, optužujući sve. I mene.

— Moja je odluka već onda glasila: pomoći, dati, vratiti. Vratiti očev dug. Možda i svoj. Ali kako?

— Misao, na koju bi došao građanin, kad osjeti potrebu, da bude plemenit, bila bi: osnovati zakladu, pokloniti kojoj bolnici par kreveta, poučavati, ili šta slično. No ja sam shvatila, da se od mene ne traži plemenitost, već dužnost. Postupajući plemenito, uzvisujem se nad korisnika i darujem ga onim, čime hoću, a vršeći dužnost smatram ga sebi ravnim i dajem — što on traži.

— Kako dakle da počmem sa vraćanjem?

— Rekao si, da glavni grijeh leži u tome, što seljak, omogućivši nekome znanje, preuzima ujedno i dužnost, da ga zbog toga znanja i dalje uzdržava. Pače i onda, kad ne radi.

— To je nesmisleno i ja sam uvidjela, da imaš pravo, kad to osuđuješ. Trebalo je zato ići malo unatrag i reći: znanje nije privatna glavnica sve dotle, dok traje dug za to znanje. Dug će postojati vječno, dakle je i znanje na vječnu uslugu vjerovnika. Što sam dakle svojom diplomom postigla? Pravo merkantilnog iskorišćenja? Ne, nego istom mogućnost, da zadovoljim dužnost vraćanja.

— Bila sam dakle načistu, da moje znanje ne smijem prodavati, već dati.

— No kako — dati?

— Vidjela sam to u tri slučaja. Prvi put kod poplave. Drugi put u Martinovoj priči o zamci, a treći je bio naš susret s Tomom Kalenićem...

— Ne prekidaj me. Sve ću ti razjasniti.

— Tvoja odluka, baciti se u kuću, koja se ruši i time uz cijenu svoga života spasiti drugi, bila je plod jednoga trena. Trenuci prolaze nezapaženo kao vremenski atomi. Istom u molekularnom stanju redovno se opažaju kao časovi ili ure. Bezbroj ih kapne u vječnost bez daljeg značenja po nas, osim što nam život pomiču. Onda dođe jedan jedini od kojega zavisi sve, imutak, sreća, možda i život. Ne iskoristimo li vrijeme što prođe, dok jedamput spustimo i opet dignemo vjeđe, propalo je sve. Iskoristimo li ga, dobili smo igru.

— Tvoja je odluka mogla odlučni tren iskoristiti samo zato, jer si baš onda bio tamo. Da si bio mjesec dana, a samo taj tren nisi — što bi vrijedilo?

— I opet bi jednoč bilo »prekasno«...

— Taj je »prekasno« ubio i Tominu ženu. Ne varajmo se, da su u životu važne ure ili dani. Važni su trenuci. Materija sastoji od atoma, ne iz kilograma, a vrijeme od trenutaka. Doći tisuću trenutaka prerano ne škodi, ali doći jedan prekasno — ubija.

— Hoćeš li resumè? Glasi: uvijek moraš biti nazočan, ako hoćeš odlučivati trenutkom. Secundum non datur. Moje je znanje vlasništvo naroda i on mora biti u mogućnosti, da se njim služi, kadgod ustreba. U trenutku. Ja dakle moram biti s njim i uz njega, kao što je i on bio uz mene, hraneći me, dok sam učila.

— Zato sam odlučila kupiti Benčićevu kuću, da se u njoj udesim onako, kako će moj rad i narodna potreba zahtijevati...

Zašutjela je kao od iznemoglosti i zaklopila oči. Duge svilene trepavice pokrivale su joj oči, čineći ispod njih laganu sjenu. Nad njima, su kao dva crna luka počivale uske, fine obrve, iznad kojih je gospodovalo visoko misaono čelo. No dok je taj misaoni dio lica kao iznemogao počivao, dotle je oko višnjastih usana podrhtavao trag nekog pritajenog bola, koji je čitavu sliku zasjenjivao koprenom neke bolne žalosti.

Punom dušom upijao je Ivan u sebe te drage crte. Zadrhtao bi na pomisao, da će se te oči otvoriti i on će morati

skrenuti pogled. Još samo malo, ne — još vječnost, a on će klečati na koljenima i ljubiti one male cipelice. A obraz... ruke? Ne, ne, bilo bi svetogrđe! Tek cipelice i malo, malo — rub haljine.

Ipak se je mukom sabrao prije, nego li je ona oči otvorila. Osjećao je klonulost ,da su mu ruke podrhtavale, a usta zbunjeno šaptala uvijek samo jedno te isto: — Ti si anđeo Olga, ti si moj dragi, svijetli anđeo.

Svilene su se trepavice podigle i dva ga velika oka pogledaše odsutno i začuđeno. U njima je ležala želja, da se opet zaklope i prepuste milovanju riječi, no neka ih je sila unatoč tome otvarala sve više i više.

— Sve ću joj reći sada, sve — pomisli Ivan i uhvativši Olginu ruku poče drhtavom čežnjom:

— Rekao sam, da si anđeo, dobri i svijetli anđeo, koji živi, da usrećuje. Svi mi to znamo i blagoslov ovih drevnih krovova prati te u stopu. I ja to znam! Bože, kako ja to silno znam! I baš zato, što to znam, što će ti Benčićeva kuća? Zar ne bi mogla ostati ovdje, gdje jesi? Sve bi se dalo udesiti, samo ako ti... Olga...

— Ali što je tebi, Olga? — prekide se najednoč skočivši s klupe.

Skočila je i Olga. Njezino još čas prije rumeno lice bilo je bijelo, a u njemu su gorjela dva plamena vulkana. Nevoljko mu je istrgla svoju ruku pogledavši ga, kao da mu je htjela u lice baciti neku strašnu riječ odvratnosti i prezira. No onda joj se najednom preli licem neki bolni ponos, koji više krši nego uzdiše, i ona poniknute glave šapnu:

— Ne, ne, to nikada... nikada! Radije bih... Oh... — Uzmicala je korak po korak, osjećajući svaki tren, da će joj iz grla provaliti suzdržavani jecaj. To on ne smije vidjeti! Ne smije čuti, jer...

Okrene se i pobježe...

— Olga... Što je... Olga!... — zvao ju je Ivan ispruživši za njom ruke, kao da ju hoće natrag privući. No

dragi je lik sve više odmicao ne obazirući se. Kao sreća kad odlazi. Pomalo se ruke spustiše žalosnim ustima, da ih zubi, potiskujući suzdržavani krik, zagrizu do krvi...

21.

Nogostupom između polja, hrlila je Olga u neizvjesno. Svejedno kuda, samo da je sama. Sama!

Ah, kako to boli!

Zašto je mozak najednoč zatajio i prepustio vodstvo srcu? Gdje je hladna rasudba? Polako, već dolazi. No opet nestaje ostavljajući samo ovo nemirno krvavo srce.

Kako to boli.

Zar je Ivan što kriv? Život teče svojim putem, a on teče sa životom. Vlastita radost priječi čovjeka, da kraj tog puta opazi jedno malo krvavo srce. I pogazit će ga, jer ga ne vidi.

A kako bi ga i vidio, kad ga ona sama tek do nedavna nije vidjela. Nije od Ivana grubo, što joj predlaže, da ostane u kući, jer on ni ne sluti, da ona ne bi mogla tako izbliza promatrati Aničinu sreću. Iz sata u sat, iz dana u dan, uvijek!

No ipak je bilo strašno, kao udarac! Kao bič!

Jeli to povrijeđeni ponos?

Ne, to je — bol!

Između kuća proviruje toranj. Tamo će se vjenčati...

... No ovuda će obgrljeni šetati...

Dalje, samo dalje! Razume, ne napuštaj svoju poklonicu. No što je? Je li prošlo? Jedan, dva, tri, četiri, pet... To je matematika. Dva puta dva su četiri. Bravo! Aida? Ta-tá-tatata-tá-tá-tá! Dobro. Razum dakle funkcionira.

Sjela je na porušeno deblo zagledavši se u jedva prolistali grm. Na njemu usporedo sjede dva žuta leptira.

Zašto baš dva?...

Oh Bože, valjda zato, jer nije bilo — prekasno.

Suze, suze, vi ste onaj pretičak boli, koji srce ne može više spremiti.

Tecite samo, tecite...

*

Koje je vrijeme prošlo? Mora da je mnogo, jer su suze i presahle i osušile se. Tek oči peku, kao da gore. Ravnoteža je opet uspostavljena, jer je ono ludo srce utišano.

Šta više, niti ne drhti više, jer je — kameno.

Život je samo skup dužnosti, zato se valja ravnati razumom, a ne srcem.

Što će samo Ivanu reći? Kako će mu razjasniti svoje vladanje? Živci, umornost. Nekako će već ići, a onda valja čim prije kupiti Benčićevu kuću i baciti se na rad. Do besvijesti. Do zaboravi...

Rad je spasitelj čovječanstva. I razuma.

Jer čovjek je razum.

Srce? Šuplji mišić. Inače vrlo potreban organ.

Organ, kao ruka...

Nešto šušti u šumi, kao da netko dolazi. Ovakovu ne treba nitko da je vidi, pa će se zato sakriti.

Iz šume je izišla djevojka, noseći u ruci naramak. Valjda gljive. No tko je to? Bože, ta to je — Anica... a uz nju... uz nju... čvrsto ju oko struka ogrlivši... Jurica!

Jurica Žunić!...

Prošli su nasmiješeni i sretni, šapćući nešto jedno drugom...

Vizija?

Jedan, dva, tri, četiri, pet... Dva puta dva su četiri.

Ne, ne, nije vizija!

To je — istina!...

S početka je Olga zaklopila oči, koje su još pekle od suza. Samo da ne vidi. Da ništa, ništa — ne vidi!

Onda ih je širom otvorila. Samo da vidi. Da sve, sve vidi!

Njezin stari drug. Tko je na njega imao više prava od nje? Dvanaest su godina drugovali, a to nije šala. Bila mu je drug i to dobar drug. I on njoj. Možda je zbog toga drugovanja i došlo sve tako — prekasno. Suviše ga je poznavala. Zar mu ona nije i sada drug? S kim je raspravljao i tko ga je shvatio? Njihove su duše bile jedna drugoj otvorene i nadopunjavale se. Zar to nije još uvijek?

Čovječji je duh pošten drug. On će druga obraniti, spasiti.

— Da, obraniti, spasiti — šapnu Olga ustajući. — Kamo? Nije svejedno kamo, već ravno kući, k njemu! Duh ju goni, jer žeđa, da spasi druga.

Spustila se je niz obronak i pohrlila nogostupom između polja. Eto je već na Ivanovu zemljištu, a onda u dvorištu. Šarko kao da ju čeka, pozdravlja ju nekim upitnim, zabrinutim pogledom.

— Gdje je gazda, Šarko?... Ah, eno ga sjedi na klupi, spustivši glavu u dlanove. Sanjari jadnik.

— Ivane slušaj, imam ti nešto reći. To jest ne ja tebi, jer to bi bilo zlo, već moj duh tvojemu, — jer oni su drugovi!

Ivan skoči s klupe i pogleda ju bojažljivo, kao da se nešto za nju boji.

— Čuj Ivane, stisni srce.. I ja sam svoje stisnula, oh da znaš samo, kako! No išlo je!

Tamo na brijegu... ali stisni srce, Ivane... vidjela sam čas prije... hrabar budi... vidjela sam Anicu s Jurom Žunićem! Bravo Ivane, znala sam ja! Išli su ogrljeni kao dva — — Ah Bože moj?

Ivan ju je promatrao očima, u kojima je titrao strah. No ipak ju upita glasom, koji je jedva podrhtavao:

— Pa onda?

— Ne opet tako, Ivane — uzruja se Olga, promatrajući ga liječničkim pogledom. To je neprirodno. Malo više afekta ne će škoditi. Ta ne stidi se, nego viči, ali se ne kameni.

Jer to je vrijedno vidjeti. To je život, ha-ha-ha! To je onaj lopovski, perfidni život!

Ha-ha-ha!

I zato, zato je ona došla prekasno?

Zašto je sudbina tako okrutna? Madame, vous avez se mis en retard...

— Dobro, dobro, već znam. Nije mi baš ništa žao. No zar je moj »prekasno« morao biti baš zbog ove...? Gdje je tu pravednost? Oh, Bože moj!

Jadni Ivan!

Dobar, pošten, zaljubljen.

Izgubljen.

Ivan ju smušeno pogleda.

— Ali ja ne razumijem!...

— Znam, da ne razumiješ, jer ljubiš. No to nije ništa. Kolike zaručnice tako varaju, pa svijet ipak stoji. Perfidni svijet!

— Za ime Božje, Olga, govori jasnije — poviče Ivan trgnuvši se iz prvog začuđenja. Koga si to vidjela?

— Anicu. O njoj se radi. No dakle, sada je već bolje. Zar ne?

— A s kim si ju vidjela?

— S Jurom.. Jurom Žunićem! No zar to nije svejedno?

— Sveti Bože, pa šta ima u tome? Ta valjda smije...

— ... Ivane!

— ... šetati ogrljena sa svojim zaručnikom!

— Ivane, osvijesti se! S kim je Anica zaručena?

— Pa s Jurom Žunićem! Eno, čitavo selo zna, da će o Uskrsu biti svoji.

Nešto se je uzkolebalo. Je li to bila zemlja, svemir ili samo srce? Nešto se srušilo, i opet diglo. Odnekud dolazi šum... Kud samo to sunce nestaje?...

Dvije su je snažne ruke prihvatile i nježno posadile na klupu... — A ti si zbilja mislila, da je Anica moja zaručnica? — šaptao je neki meki, dragi glas, uvlačeći se u srce.

Malo je otvorila oči.

— Ali zašto onda u početku ono njezino mrko lice i upitni pogled? Zašto onaj razgovor s tobom kod kuma Martina?...

Opet je zatvorila oči, da bolje čuje i pamti, jer zna, da će nešto lijepo čuti.

— Anđele moj! — šapće mekani, dragi glas — Anica je moj najbolji suradnik. Sakupila je žene i privela ih napretku. Tebe se je pobojala. Ne, ne miči se! Nije se bojala za mene, već za moj rad! Mislila je, da će gradska dama u meni uništiti misao!

— A onda? — šapnula je Olga još uvijek zatvorenih očiju.

— A onda — nasmjehnu se Ivan blaženo — vidjela je, da ta dama ima toplo i drago srce, koje je misao prihvatilo, mjesto da ju uništi. Vidjela je njezin rad i predanost, poštenje i dobrotu toga srca i — uzljubila ga.

— A onda?...

— Onda je tu finu damu zajedno sa čitavim selom nazvala »Naša Olga«. Samo ja, jedini ja bih htio, da ju nazovem — »Moja Olga«! — — — — — — — — — — — — — — — — —

Zar to negdje himna bruji? — Veliki je svanuo dan — narodu, koji je dobre volje. Anđeo stražar neka...

I zvona zvone svečano, dostojanstveno.

I sve je tako lijepo, tako svijetlo...

Niz lica teku suze. Suze su pretičak sreće, koji srce ne može spremiti.

Nečije ih plamne usne kušaju otrti s lica.

— Ne, Ivane, ne! Bilo bi previše!

Poletjela je spram kuće, iz koje se visoko uzdiže dim. U hodniku ogrli tetku: — Tetko! Tetko! Ja... — i pobježe u svoju sobu...

Za tren je uletio Ivan. Snažnim je rukama ogrlio majku, kličući: — Majko! Majko! Ja... — i jednim korakom preskočivši stepenice, nestade za Olgom.

*

Čulo se je još samo jedno potresno: — Olga, moja Olga! ... čemu je odgovorio klik, kao da je s neba na zemlju zalutao ...

A onda nasta muk ...

Na dnu stepenica stojeći gledala je majka spram zatvorenih vrata, a niz lica su joj se runile suze. Prekrstila se velikim seljačkim krstom, dotičući rukom oba ramena, a onda je istim krstom pobožno prekrstila zatvorena vrata.

Zatim se postavila na kućni prag.

Male su se lastavice zalijetale pod strehu i tetošile se, šireći svoje kratke kljuniće. Kakove je račune majka imala s njima, to susjedi nisu mogli znati. Začudio bi se dakle onaj, koji bi u taj čas slučajno preko plota pogledao.

Vidio bi naime, kako je majka lastavice najprije nekako podrugljivo gledala, a onda se najednoč spram njih isprsila i — o čuda — pokazala im jezik!

Zatim se zadovoljno okrenula u kuću, šapćući preko ramena:

— Lažljivke! ...